

II. FEJEZET

A VÉRENGZÉS IDŐSZAKA

EMLÉKEK A MAGYAROK ÉRKEZÉSÉRŐL
ÉS AZ 1942-ES RAZZIÁRÓL
Bakos Pál

A MAGYAR honvédek bejövetelét¹ Zsablyán egy nagy csoport üdvölgással, virággal fogadta. Bencz Rózsa magyar díszruhában és csókkal üdvözölte a csapattal érkező huszártisztet.

Ezzel szemben a felszabadulásként számontartott 1944-es partizán bevonuláskor Zsablya központjában akasztott ember – Fekete István – lógott és igen gyakori fegyverropogás hallatszott. Tetemét a délelőtti folyamán, talicskán tolta ki egy magyar ember a temetőbe.

Édesapám a régi Jugóban tisztos volt. Negyvenegyben, amikor a szerb rendfenntartók kivonultak, nemzetőrség felügyelt a rendre. Köztük egyaránt voltak magyarok, szerbek és németek. Apám közöttük őrpáncsnok volt. A faluban semmiféle közrendbontás nem történt. Az őrhelyeken mind a három nemzetiség tagjai állták a helyüket.

A megérkezett magyar hatóságok a rendőrfőnököt bevitték, de hamarosan ki is engedték egy csoport helybeli magyar követelésére. Köztük volt id. Bakos Ferenc, az édesapám is. Szeptemberben [a partizánok] két csendőrt megöltek a zsablyai határban. Decemberben vagy januárban a sajkásgyörgyei² határban egy rendőrt lelőttek, egy másikat pedig súlyosan megsebesítettek. Ekkoriból nem tudok megtorlásról a magyar hatóságok részéről.

A faluban csak a tiszai kevésszámú határőrség, szintén kis létszámú csendőrség és rendőrség állomásozott. 1942. január 4-én vasárnap délelőtti misén voltunk. Ezen a napon mise közben bejött a templomba egy cso-

¹ A honvédség Bácskának erre a részére 1941. április 13-án érkezett.

² Đurđevo

port határőr honvéd a parancsnokkal és annak a feleségével. A parancsnok odasietett a misén levő egyik katonatiszthez, mondott neki valamit, az intett a szintén jelen levő katonáknak és mindannyian kivonultak sietve a templomból. Miséről kijövet hallottuk, hogy a Tiszán, a Rétben partizánok támadták meg a határőröket. A faluban nagy volt már a tumultus. A hadköteleseket azonnali hatállyal beidézték, felfegyverezték őket. Felfegyverzett civilek is a katonákkal együtt fogatos kocsikon a Tisza irányába siettek. A délutáni órákban lovas honvédek foglyokat hajtottak a Tisza felől Zsablyára. Ahogyan emlékszem, másnapra a falut teljesen megszállták a honvédek.

Apám abban az időben katonai szolgálatra volt berendelve, nem tartózkodott otthon, még a faluban sem. A bátyám sem, mert ő akkor középiskolai diák volt és éppen a karácsonyi szünetben voltak. Szüleim megengedték neki, hogy a szünetet Pesten töltsen az egyik nagybátyámnál.

Néhai Paja András szenttamási lakostól személyesen hallottam, hogy ő azokban a napokban Cegléden szolgált, mint honvéd sorkatona. Fel voltak készítve, hogy hamarosan indulnak az orosz frontra. A készülődés hangulatában kapták a hírt, hogy a Délvidéken zendülés tört ki, emiatt a felsőbb katonai parancsnokság megváltoztatta eredeti rendeletét és ezt az egységet a Délvidékre irányították. Vonaton szállították őket a helyszínre. A szerelvény Csurog és Zsablya között állt le, a katonák ott szálltak ki és átfésülték a terepet a sínektől a Tiszáig. A faluban beszéltek, hogy valamilyen Molnár³ nevezetű partizán tisztet is elfogtak többek között, akinél arra vonatkozó iratokat találtak, hogy szerb karácsony éjjelén a magyarokat és a németeket le fogják gyilkolni. Valami névjegyzékről is beszéltek, amelyen az volt feltüntetve, kik segítik a partizánok mozgalmát. Tudomásom szerint ez volt az alapja az ekkor kezdett razziaának.⁴

A razziáról magáról keveset tudok, hiszen szigorú kijárási tilalom volt.

³ Minden valószínűség szerint a másutt is emlegetett partizán komisszárról, Molnár Gyuláról van szó.

⁴ Figyelemre méltó közlés. Amennyiben ugyanis helytálló, feltételezhető az is, hogy ez a lista szolgált alapul a razzia alatt név szerint keresettek előállítására és a számmonkérésre.

Deák Leó

Amiatt sem tudok sokat, mert a mi utcánkban nem vittek el senkit, aminek az volt a legfőbb oka, hogy ott majdnem kizárólag magyarok laktak. Ez az utca akkor gróf Csákyról volt elnevezve. A későbbiek során már voltak összetűzések a faluban is. Partizán csoportokat el is fogtak. Akkoriban sok gyűjtogatás volt, a búzát gyűjtogatták, s egy ilyen alkalommal a nagyapám cséplőgépe, a teljes garnitúra, elégett.

Közvetlenül az előtt, hogy a partizánok birtokba vették Zsablyát, édesapám ismét behívót kapott. Överbászra kellett menniük, de mint betegállományost elengedték és két nappal a történetek előtt hazajött. Sajnos. Így érte őt itthon a rendszerváltás. A bátyám – mert diák volt – be lett idézve kisegítő hivatalnoknak a magyar katonai nyilvántartáshoz. Néhány nappal a változás előtt azzal jött haza az irodából, hogy készítik a szerbeknek a katonai SAS⁵ behívót. Ekkor apám még nem volt itthon.

⁵ Azonnali bevonulási kötelezettséget jelentő idézés.

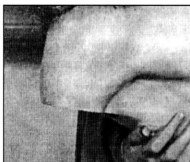
ZSABLYÁN kétszer volt véres razzia, két alkalommal folyt ellenőrizetlen népirtás a XX. században, mindkettő a negyvenes években, mindkét alkalommal több nemzet ellen követte el a tettes. Az éppen hatalmon levő irtotta az elnyomottat.

Az első razzia 1942-ben zajlott le. Ezt a magyar hatóságok vitték végbe, s elsősorban a szerb lakosság esett áldozatul. Ártatlanul és tömegesen. A második 1944. október 23-án kezdődött, és Zsablyán akkor ért véget, amikor 1945. január 29-én a maradék magyar lakosságot kiűldözték. A magyarok üldözése azonban ezután is folytatódott, de már nem Zsablyán. Ennek a razziának tehát elsősorban magyarok lettek az ártatlan áldozatai. A németek zöme ekkorra elmenekült. Az ő gyászos történetükkel csak érintőlegesen foglalkozunk. Róluk külön monográfia jelent meg, amelyből kötetünk csupán egy rövid részletet idéz magyar fordításban. Úgyszintén nem foglalkozunk részletesen az 1942-es razziával azon egyszerű oknál fogva, mert ennek ténymegállapításai jórészt minden részletében ismertek, legfeljebb a tárgyilagos végkövetkeztetés hiányzik még. Ezt akkor lehet majd levonni, ha a két periódust és annak eseményeit valamint következményeit egységes egészként szemléljük.

Az eseményeket tehát két periódusra, az áldozatokat két csoportra lehet osztani. Lényegében ezt így kezelték a történészek kezdettől fogva. Az első periódus 1941 áprilisától, a honvédek bevonulásától számítódik és 1944 szeptember-októberéig, a német lakosság nagy részének elmeneküléséig, illetve a partizánok érkezéséig tart. Az ekkori áldozatok túlnyomó többsége szerb volt, de ekkor irtották ki a zsablyai zsidókat is, akiknek az össz létszámát egy 1941-es összeíráskor 25-re teszik. Ebben a periódusban is estek áldozatul magyar és német részről is, nevezetesen

A római katolikus templom csonka piétája

Részletek a templom piétájáról

azok a rendfenntartók és honvédek, akik a partizánok fegyveresei által indított orvtámadások során veszítették életüket, de akadt a partizánok között is elesett magyar. A második periódus áldozataival senki hivatalosan nem foglalkozott 1990-ig. Bármily képtelenül is hangzik, de ez a periódus még mindig tart, az üldözöttek még viselik az akkor hozott, ma is hatályos jogi intézkedések következményeit. Ebben a második periódusban szinte teljesen eltűntek a faluból a németek és a magyarok. A németek nagy hányada elmenekült, a maradékot elűldözték. A magyarokat tömegesen kivégezték, a maradékot szintén elűldözték. Jelenleg még a százat sem éri el a magukat magyarnak valló zsabalyaiak száma. Kutatásunk erre a periódusra és a magyar áldozatokra korlátozódik. A két vérengzés természetesen nem csekély szálon egybefügg. Mindkettőnek voltak előzményei, s a második vérengzés az elsőre adott mérhetetlen

bosszú következményeként könyvelhető el. Lényegesnek tekinthető az a különbség – amelyet újólág említünk, mert következményeiben sokat jelent a zsabylai és a délvidéki magyarság életében –, hogy ezt a másodikat 1990-ig úgy kellett tekinteni, mintha nem is lett volna. S még egy nagy különbség: az első periódus áldozataival már foglalkozott mind a magyar, mind a szerb-jugoszláv állam, a másodikkal egyik sem.

Az első razzia előzményeiként az 1990-ig terjedő korszakban a kutatók a fasisztának minősített Magyar Királyság államigazgatásának a hitleri fajelméletre alapozott gonosz szándékát említették. Azt, hogy az itteni vidéket mindenáron magyarosítani akarták, s eközben nem átaloltak irtani másokat, elsősorban a szerb népet, de természetesen – a már említett hitleri fajelméletet elfogadva –, a többi, alacsonyabbrendűnek minősített népet, elsősorban a zsidót. Nyomban leszögezhetjük, hogy ez csak részben igaz, s azt is, hogy ugyanolyan mértékben hasonló indítatások ismerhetők fel a második razziában is. Azzal a csekély különbséggel, hogy a nemzeti gyűlölködést, az idegen nemzetek irtását ez utóbbi esetben a nemzetköziség és az osztályharc valamint az antifasiszta igazságtétel leplével igyekeztek fedni. Ám a lóláb hosszan kilógott. A vérengzés ugyanis a katonai közigazgatás tartama alatt zajlott le, amikor is – mint a katonai közigazgatásról kiadott titói rendelet tartalmazza – ügyeltek arra, hogy „minden hatalom a hadsereg kezében összpontosuljon”.¹ Ivan Rukavina tábornok, a terület katonai parancsnoka egyik utasításában világosan kimondja, hogy biztosítani kell a vidék szláv jellegét.²

A második razzia indokaként az első, és a honvédségnek a bevonulástól kezdődően elkövetett tetteit szokták sablonosan emlegetni. Az indoklás egy része nélkülöz minden alapot. A honvédség ugyanis a bevonuláskor Zsablyán nem követett el semmi hasonlót. Sem az 1946-ban kötetben kiadott, erre vonatkozó hivatalos könyv³, sem a későbbi, már tudományos igényvel készült kiadványok, tanulmányok nem tesznek

¹ A rendelet magyar szövege megjelent Josip Broz Tito összegyűjtött művei, 24. kötet, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988.

² Ivan Rukavina 1944. október 22-én kiadott rendelete.

³ Zločini okupatora u Vojvodini 1941–1944, Saopštenja o zločinima okupatora is nji-

említést zsablyai atrocitásokról a honvédség érkezése idejéből. A véres leszámolások akkor kezdődtek a faluban és a határában, amikor a Jugoszláv Kommunista Párt felhívására a zsablyai kommunisták 1941 nyarán elkezdtek a gabonagyújtogatást.

A magyarok háborús bűneinek feltárására írt fent említett könyv a bácskai és a baranyai – drávaszögi – részek szerb és zsidó áldozatainak névsorát tartalmazza, ám sem a bevonuláskor, sem az azt követő első hónapok áldozatai között egyetlen egy zsablyairól sem tesz említést. Az áldozatok névsorát anélkül közli, hogy nemzetiségek szerint szétválasztaná. Az áldozatokat többféle csoportba osztva sorolja fel a kötet. Az 1942. január hatodikán elkezdett zsablyai razzia áldozatai között 577 nevet említ. Rajtuk kívül huszonkilenc áldozatot találunk még név szerint felsorolva az Armija⁴ címszó alatti csoportban, s még egyet-egyet, akik lágerban és kényszermunkán haltak meg, valamint még egyet, akit a „nem tömegvérengzés áldozatai” csoportban említ. Ez összesen 602 áldozat. Mint a másutt közölt táblázatból látható, Zsablyának ekkor összesen 5.225 szerb nemzetiségű és 25 zsidó vallású lakosa volt. Tehát ennek a két közösségnek az össz létszáma 5.250 volt. A zsidókat teljesen kiirtották ekkor, a szerbek közül pedig áldozatul esett majdnem minden tizedik polgár. Összehasonlításképpen: mint másutt idézzük, Zsablyának az 1941-es népszámlálás szerint 1969 magát magyar nemzetiségűnek valló lakója volt. A név szerint ismertek száma a kivégzettek között 190, a járeki táborban meghaltaké 45, összesen tehát 235. Áldozatul esett tehát több

hovich pomagača u Vojvodini, 1941–1944. Knjiga 1, Bačka i Baranja, Novi Sad, 1946 godine. A kiadó megjelölése nélkül. A bevezetőkből azonban valószínűsíthető, hogy a háborús bűnösök és bűncselekmények felkutatására kinevezett állami bizottság közreműködésével és jóváhagyásával jelent meg.

⁴ Újvidéken, a Halpiac és a Törvényszék épülete mellett volt a helyőrség parancsnokságának az épülete, itt székelt a katonai parancsnokság a korábbi időkben is, s a helyi köznyelv az épületet Armija néven ismerte. Itt székelt a magyar kémelhárítás, ide hozták a Szovjetunió 1941. július 22-én bekövetkezett megtámadása után azokat a gyanús személyeket, akiket a szovjetek pártolásával terheltek, elsősorban a kommunistákat. A vallatások során sokan meghaltak, a gyanúsítottak közül sokakat bíróság elé állítottak, elítéltek és ki is végeztek.

mint minden nyolcadik magyar nemzetiségű helybeli polgár. Ehhez a sokat mondó összevetéshez egy fontos megjegyzést kell még fűzni. Azt ugyanis, hogy a negyvenkettes razzia vétkesei a német lakossággal és a magyar hatósággal együtt szinte mind elmenekültek. Maradt és lakolt a vétlen és védtelen tömeg.

A. Kasaš sem talált olyan áldozatra, aki a bevonuláskor vagy az azt követő közeli hetekben esett volna el.⁵

Mint jeleztük, a faluban a véres terror 1941 nyarán kezdődött, a gabonagyújtogatással. Ezekkel bőven foglalkozik Đorđe Vasić Hronika o oslobodilačkom ratu u južnoj Bačkoj⁶. Alább az eseményeket ennek alapján ismertetjük.

A Jugoszláv Kommunista Párt májusban, Zágrábban tanácskozást tartott, amelyen kiosztotta a háborús feladatokat.⁷ Vajdaságból Žarko Zrenjanin tartományi párttitkár vett rajta részt és nem sokkal hazatérte után Nagybecskerek mellett tanácskozást tartott elérhető társaival, s eldöntötték, hogy titokban megkezdik a fegyveres felkelés előkészületeit, megalakítják a JKP vajdasági katonai bizottságát. Június 18-án ugyancsak Nagybecskerekben hasonló bizottságot alakítottak bácskai és szerémségi illetőséggel. Később már diverzáns csoportokat is létrehoztak. Nem csupán kommunisták szervezkedtek azonban, derül ki a zsablyai kommunista szerbek egyik legismertebb későbbi vezetőjének, Danilo Kekićnek egy rövid, a könyvben idézett nyilatkozatából.⁸ Eszerint létezett egy angolbarát csoport, amelyet Kosta Kojinski, Katić esperes és Jovanović orvos irányított-

⁵ Aleksandar Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941–1946, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Otsek za istoriju, Novi Sad, 1996.

⁶ Vojvodina u borbi, Serija Hronike regiona, Savez udruženja boraca NOR SR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, 1969.

⁷ Ekkor még életben volt az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt német-szovjet megneemtámadási szerződés, amelyet a két fél a nyilvánosság előtt kölcsönösen tiszteletben tartott. Emiatt a más országok kommunista pártjai, így a JKP is, ennek szelleméhez tartotta magát, nem léptek fel tehát Hitler ellen, így Jugoszlávia lerochanása teljes zűrzavart váltott ki a pártban és tagjai között.

⁸ A londoni emigrációba menekült jugoszláv királyi kormánynak nyomban az ország lerochanása után megalakult az illegális, a németekkel szemben álló hadserege Draža

tak. A vidék Magyarországhoz csatolását ellenző két irányzat nem tudott egyezségre jutni, már a rendelkezésekre álló fegyverek elosztásában sem, emiatt nem jött létre együttműködés. A szablyai ifjúkommunisták a szétzilált jugoszláv hadsereg eldobált fegyvereiből tíz puskát és ugyanennyi kézigránátot gyűjtöttek be maguknak. Ezidőtájt – a pontos dátumot a könyv nem idézi – megalakult a Délbácskai Partizán Osztagok parancsnoksága Ljubiša Protić, a jugoszláv hadsereg volt századosának parancsnoksága alatt. Ezt követően több mérnök, volt tiszt és a Kommunista Párt tagjai elkezdték gyártani a diverzáns tevékenységhez szükséges dolgokat, elsősorban robbanó- és gyújtóanyagot. Ez utóbbit a gabona gyújtogatására szánták. Ugyanekkor kezdték felerősíteni a propagandatevékenységet, többek között Lenin szövegeit terjesztve. Kiadták az utasítást, hogy a partizán osztagok akár már két-három emberből is megalakíthatók. A propaganda hatására a beszervezettek mindannyian vakon hittek abban, hogy a Szovjetunió heteken belül győzni fog és akkorra akcióba lépnek ők is. Ez a balga hit tette türelmetlenné és vakmerővé a fegyveres ellenállásra készülő szerbeket s ennek estek sokan áldozatául, hiszen a magyar állam szervei, elsősorban a fegyveres rendfenntartók és a hadsereg, ekkor még teljes erejükkel le tudtak csapni az állami rendet veszélyeztetőkre. A kommunisták szovjet ejtőernyősök érkezéséről mint kész tényről beszéltek egymás között.

A JKP mindössze néhány nappal a Szovjetuniót ért támadás után már kiadta a felkelésre szóló felhívását, ami Sonja Marinković⁹ közvetítésével egy-két nap múlva eljutott a vajdasági kommunistákhoz is, s ennek nyomán a bácskai szervezetekben el kellett kezdeni a gabonagyújtogatást. A földdel is rendelkező bácskai ellenállók között azonban komoly egymás közti leszámolásokra vezetett az utasítás, mert sokan tartották súlyos bűnnek a gabonaasztagok felgyújtását. A diverzió azonban csépléskor mégis megkezdődött.

Mihajlović tábornok irányítása alatt. Ezt nevezték csetnik hadseregeknek, nekik a Délvidéken is voltak híveik, de ők később marginalizálódtak, a háború után pedig a kommunisták legádázabb ellenségeinek számítottak. A jugoszláv kommunisták csak a Szovjetunió június 22-ei megtámadása után fordultak szembe nyíltan Hitlerrel és államával.

⁹ A kommunisták egyik kiemelkedő vajdasági vezetője.

„A zsalyai járásban is volt partizán osztagparancsnokság. Parancsnoka Stevan Divnin Baba, politikai komisszára pedig Molnár Gyula... A parancsnok helyettese Branko Stojkov Čoban. Zsablyán mintegy húsz tized létezett, köztük sok pártonkívüli. A tizedeknek mindössze 10 puskájuk és 10 kézigránátjuk volt. Katonaságot kiszolgált fiatalok folytattak oktatást.”¹⁰ A magyar hatóságok azonban eléggé hamar a nyomukra jutottak mind a gyűjtogatóknak, mind a párt tartományi vezetőinek, és 1941 nyarán sokat közülük letartóztattak. „Amikor 1941 őszén és 1942 telén lebuktak Čirpanov, Zličić és Šokica¹¹ valamint a JKP és a tizedek más SKOJ-tagjai, sok katonai tized ezzel magától szétverődött, szétesett vagy egyszerűen megszűnt.”¹² A JKP Politbüroja 1941. július 12-én adta ki a felhívását az általános népfelkelésre, amelynek harcmódja a partizán diverziókban nyilvánul majd meg. A felhívást nem fogadták a párttagok osztatlan egyetértéssel, a zsalyai járás egyik vezetőségi tagja ellenvéleményét fejtette ki. Elsősorban ő is a gabonagyűjtogatást tartotta elfogadhatatlan módszernek.

A csendőrség már június 26-án jelenti, hogy a kommunisták valamire készülnek. A hatóság szigorú rendeletben kötelezi a kalászos gabona aratására készülőket, hogy a munkát minél előbb végezzék el, mert gyűjtogatásoktól lehet tartani. A csendőrség közvetlen értesüléseket szerez arról, hogy a gyűjtogatók milyen módon szándékoznak lángra lobbantani a búzakereszteket, a gabonaasztagokat és a cséplőgépeket. Nagyméretű gyűjtogatás be is következett néhány délbácskai helység határában, köztük a zsabyaiban. Július 24-én kigyulladt a cséplő Đoka Solarić udvarában, két napra rá pedig Petar Murgaševében. Mintegy húsz ilyen gyűjtogatás történt a vidéken. A tetteseket akkor nem érte bántódás, nem sokkal később azonban majdnem valamennyiük lelepleződött, bíróság elé állították őket és többségüket halálra ítélték.¹³ Az első halálos ítéletet a hadbíróság augusztus 2-án mondta ki az újvidéki Đivko Radovanovićra. A kötél általi kivégzést azonnal végre is hajtották.

¹⁰ I.m. 64.o.

¹¹ Valamennyien a JKP tartományi vezetői.

¹² Uo. 67.o.

Forrásunk szerint a nyomozás során gyanúba keveredettek köre igen nagy volt, ezeket sorra tartóztatták le. Újvidéken, Óbecsén, Földváron, Boldogasszonyfalván, Zsablyán, Csurogon, Titelen, Kabolban, Sajkás-szentivánon összesen mintegy 800–850 személyt tartóztattak le, akik valamennyien vagy a JKP tagjai voltak, vagy annak az utasításai szerint eljárva valamiképpen kapcsolódtak a fegyveres ellenálláshoz és a diverzáns akciókhoz, a gyűjtogatásokhoz.

A letartóztatásoknak az lett a következménye, hogy a kommunista szervezkedés le lett fejezve, alig maradt a vezetőségből, aki még intézkedhetett. Kettő közülük – a SKOJ újvidéki vezetőségének két tagja, Đorđe Zličić és Kosta Šokica – keresték a kapcsolatot társaikkal, és október 18-án elindultak Újvidékről Zsablya felé, de útközben, Boldogasszonyfalvánál járőrökkel találkoztak, s ezek igazoltatni akarták őket, ők azonban igazolvány helyett fegyvert rántottak, elvették a kéttagú járőrtől kerékpárjaikat s ezen Zsablya felé menekültek. A falu után újabb járőrbe ütköztek, s az eset megismétlődött, de itt már tüzeltek a járőrre. Egyiküket lelőtték, a másikat megsebesítették. Tovább indultak Sajkásgyörgye felé, de Šokica visszament, hogy a lelőtt rendőröktől összeszedje fegyvereiket. Nem vette észre, hogy egyikük még él. Az rálőtt és halálosan megsebesítette, de később maga a rendőr is belehalt sebesülésébe.

A nyár folyamán a nagy lebukások miatt a JKP felsőbb vezetői elhatározták, hogy óvatosabbnak kell lenni, ideiglenesen fel kell függeszteni az ellenállás ilyen módszerét, ám ez az utasítás nem jutott el a zsablyaiakhoz. Ők kivonultak a zsablyai rétben található, a sok vízelvezető csatorna és vizes-nádas terület miatt nehezen megközelíthető tanyákra. Itt már októberben átéltek egy tűzharcot, de nem érte őket veszteség. Átmentek egy másik tanyára, ahol tervszerűen fogadták a bánáti oldalról az összekötőiket. A tanyákra egyre többen húzódtak be, forrásunk név szerint 25 zsablyait említ közülük.¹⁴ Sajkásgyörgyén, szintén tanyákon – a helyi görögkatolikus pap, Böszörményi Mihály tanyáján – vesztegeltek, illetve éltek a tábori életüket. Egyébként igen gyakran jöt-

¹³ Uo. 78.o.

tek-mentek a Tiszán át, s egy ilyen alkalommal, Molnár Gyula, a politikai komisszár lelőtt egy német határőrt. Decemberben a zsablyai rétben Pustajić Gavra tanyáján együtt tartózkodtak a zsablyai, a boldogaszszonyfalvi, a csurogi és a sajkásgyörgyei partizán osztag fegyveresei. Szabályos katonai rendben, politikai és harci előkészületeket tartottak. Korábban kísérletek történtek, hogy valamennyien átkeljenek a Dunán a Szerémségbe. Ez sem sikerült. A rejtőzködőket – a szokásos fegyverforgatási gyakorlatok és Molnár Gyula ideológiai tanfolyamai ellenére – a tétlenség gyötörte. Többek között az emésztette őket, hogy mikor kezdődik már a Szovjetunió várt győzelme. Helyzetüket súlyosbította, hogy nem tudtak kapcsolatot teremteni Svetozar Marković Tozával, a párt tartományi szervezőtitkárával, hogy utasításokat kapjanak a további tevékenységre vonatkozóan.

E vívódások közepette, 1942. január negyedikén a magyar fegyveresek rajtaütöttek a rejtőzködőkön, akik akkor mintegy negyvenen voltak a Pustajić tanyán. A parancsnokuk éppen nem volt ott, ezért a parancsnokságot Molnár Gyula vette át. Utasítása szerint tűzközelbe kellett engedni a csendőröket, s ekkor zárótűzzel fogadni őket. A terv nem egészen sikerült az egyik partizán türelmetlensége miatt, aki időnap előtt tüzelt. A csendőrök bizonyos távolságban leálltak, és körülvették a tanyát. A bennlevőknek azonban sikerült kihúzódnuk és a korábban kiásott lövészárkokba vetették magukat. A csendőrök között volt két lovas csendőr is, egyikük lovát kilőtték, a másik azonban benyargalt Zsablyára s onnan nyomban megszervezték az erősítést, amely haladéktalanul meg is indult Újvidékről, Zentáról, Szabadkáról és Kiskunhalasról. Ez már nem egy-két diverzáns lövöldézése volt, hanem komoly tűzharc, amelyben tizenegy csendőr elesett.

A délután folyamán köd ereszkedett a tájra és ennek leple alatt a partizánok közül sokaknak sikerült kimenekülniük a gyűrűből, de sokan el is estek. Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök még aznap értesítést kapott az eseményekről, s elrendelte, hogy Feketehalmy Czeydner Ferenc, a szegedi V. hadsereg parancsnoka álljon a tisztogatási akció élére. A bel-

¹⁴ Uo. 135–136.o.

ügyminiszternek küldött jelentésben az áll, hogy a konfliktusban 40 partizán vett részt, közülük nyolc elesett, hármat elfogtak, sokan megsebesültek. Másnap, január ötödikén Zsablyán elkezdődött a tisztogatás, a razzia. Feketehalmy Czeydner a végrehajtással Deák Lászlót bízta meg.

Ennek az eseménynek a szörnyűségei szolgáltatottak okot a másfél évvel későbbi hasonló véres megtorlásra, ami azzal végződött, hogy egy rendelettel minden zsablyai magyart háborús bűnössé nyilvánítottak, és – mindössze néhány tucatnyit kivéve – mindenkit közülük, aki túlélte az 1944. október 23-án kezdődő véres bosszút, 1945. január 29-én mindenétől megfosztva örökre kitiltották Zsablyáról.

A rendelet még mindig hatályos.

Képek a szomszéd faluból, Csurogról. Felül: Emlékkereszt készítése és vivése a tömegsírra. Alul: Balról a szétvert kő emlékmű, jobbról a dögtemetői tömegsír mellett álló épület

KINEK MI VOLT A SÉRELME*

Gregus Mihályné Csipak Teréz

GREGUS MIHÁLYNÉ CSIPAK TERÉZ újvidéki lakos átélte a negyvenkettes borzalmakat és a negyvennégyeseket egyaránt, csodálatos objektivitással közli, melyik alkalommal kiről milyen embertelenséget, aljasságot hallott, s ezt szenvtelenül el tudja mondani. A két vérengzés előzményeit is ismerteti. Kitűnik a közöltekből, milyen volt a hangulat Zsablyán a két háború között, a háború alatt és után, melyik időben kinek mi volt a sérelme, s ki mit követett el.

Az első emléke, amivel utal arra, hogy a királyi Jugoszláviában nem jól alakultak a dolgok, hogy a harmadik elemi után „összecsaptak bennünket a németekkel, és szerbül kellett tanulni.” Ez 1920 táján következett be.

Az anyanyelvű tanulás megszűnte ellenszenvet váltott ki a magyarok és a németek között. Az ötödik osztály elvégzése után, tehát tizenkét éves korában a Csipak-lány elutazott sokadmagával Belgrádba cselédnek. Az újságok apróhirdetéseit böngészték, és így találtak maguknak helyet. Legjobban a háború kitörése előtti időben keresett, persze ekkor már szinte szakképzett cselédnek mondhatta magát. Emlékezete szerint ekkor egy Alkalaj nevű zsidó családnál szolgált, akik szinte minden árat megfizettek volna neki, ami egy cselédnek megfizethető volt, csak hogy ott maradjon. De ő eljött onnan, részint azért, mert nagyon szigorú volt a házirend, részint pedig azért, mert híre kelt, hogy Belgrádot bombázni fogják.

* Ezt a nyilatkozatot az adatközlő az 1990-es adatgyűjtés idején adta újvidéki házában, és A megtorlás napjai c. kötetben jelent meg a 219–224. oldalon. Csekély rövidítéssel vettük át, és jegyzetekkel láttuk el. – A szerk.

„A magyarok érkezésekor már otthon voltam. Motorkerékpáros katonák érkeztek Csurog felől. Azt terjesztették, hogy itt nem lesz olyan bejövetel, mint másutt,¹ mert a csurogi szerb pap lánya virágcsokrot adott át a magyar tisztnek, de a kezében a csokor mellett pisztoly is volt, és lelőtte a tisztet. Emiatt minket, akik vártuk az érkezőket, mind hazaküldtek. A németek a német katonákat várták, úgyhogy Zsablyán ki volt téve a magyar zászló is meg a horogkeresztes német is, de a németek éjjel a magyart ellopták.

Aratás meg cséplés idején sok gabona megégett. Gyűjtogatták, hogy az államnak baja legyen. Azután meg két rendőrt meglőttek, egy temerini Tóth nevűt, meg egy németet, az meg is halt. Nálunk a szomszédban üresen állt Berger Antal háza, mert ők a tanyán éltek. Észrevették, hogy az istállóban valakik megaludtak. Volt itt egy Kartara nevű kommunista, aki Oroszországban lett az, volt neki lehallgatója.² Egyszer egy rendőr valakinél észrevette, hogy az ágy alatt rejtőzködik. Menekült volna, de meglőtték. Elvitték Szegedre, meghalt a börtönben.

Negyvenkettő januárjában, szerb karácsonykor a szerbek mentek nádat vágni. A bíró adott nekik rá engedélyt, de a Molnár Gyula testvére jelentette, hogy a szerbek mennek majd onnan a nádvágásból harcolni. Erre rájuk uszították a katonaságot. A civileknek is kellett menni a szerbek ellen, mert nem volt elég magyar katona. Így ment el az én testvérem is, Bandi.³ A borbélynál volt borotválkozni, s amikor onnan kijött, a túloldalon ment néhány rendőrrel vagy katonával egy nála valamivel idősebb ember, valami Józsi nevezetű, de aki nem nagyon akart volna menni. Átszólt az öcsémnek, hogy menjen inkább ő, mert sokkal fiatalabb. Így ment el Józsi. Azután meg mozgósították, Lengyelországban megbénult a karja, leszerelték, és megkapta itt a trafikot, amelyikben

¹ A Zločini okupatora i ... c., többször idézett kiadvány név szerint felsorolja mindazon áldozatokat, akik – a kötet szerzőinek adatai szerint – a magyar honvédség bevonulásakor, valamint az egész 1941–1944 közötti magyar időszakban a Délvidéken haltak meg. Ebből megállapíthatjuk, hogy a zsablyai bevonulás csakugyan nem járt áldozatokkal.

² Rádiókészüléke vagy adóvevője.

³ Neve megtalálható a magyar áldozatok között.

azelőtt szerbek voltak. Amikor a katonákkal lement a Tiszára, és onnan hazajött, akkor mesélte, hogy kiket végeztek ki ott. Mellette állt a Justin boltos, az, aki a zászlót vitte itt a faluban, amikor föltették a Péter királyt⁴; ezért vitték el. Dobszóval volt hirdetve, hogy nem szabad az utcára kimenni. Nagyon nagy hideg volt. Voltak ilyen civilek is, ilyen baromfiszedők, mulatók, ezek garázdálkodtak. Mentek akárkihez, és szedték össze, ami nekik tetszett. Volt egy Piri nevű nő, akinek apját-anyját kivégezték, de ő nem volt itthon, hanem Újvidéken. Vele együtt utazott haza egy Tóthné, aki egy sebesült katonától, aki az újvidéki kórházban volt, hallotta, hogy Piri szüleivel mi történt, de nem mondta meg Pirinek. Mikor hazaért, Pirit is elfogták, levítették, és kivégezték. Valami Kalapos János⁵ – akadtak ilyen nem rendes gondolkodású emberek – tudta, hogy a bőrkereskedő Lesinnek sok pénze van, hogy az ilyen gazdag meg olyan gazdag, az ilyeneket el kell vinni. El is vitték utólag, s azután a Lesinyerekek nem akartak velünk, magyarokkal beszélni.

Volt a magyarok között olyan is, akit a templomból hívtak ki, hogy menjen a katonákkal, mert kevesen vannak, mert már hét katonát meg két csendőrt lelőttek, azután meg szedték össze a szerbeket, és a városházán lövöldözték le szegényeket, majd vitték és lökdösték őket bele a Tiszába. Kivégezték Đoko Justinát meg a kézbesítőket, meg sok dobrovoljácot, a Grujić péket. Az egyik dobrovoljácnál, az Apić malmosnál dolgozott a sógorom. Elvitték a malmost is meg a két állatorvosnak tanuló fiát is. Volt itt egy Gregus Matyi nevű városi hivatalnok. Az papnak tanult, de hivatalnok lett. Amikor szedték a szerbeket, akkor a Pika Apić ma-

⁴ Péter király „feltevése” nem csekély megaláztatással és megsemmisítéssel járt a délvidéki magyarok számára. 1934-ben ugyanis, miután Marseille-ben meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt, újra hivatalos politikává vált és fellángolt a nyílt magyarüldözés, ezerszámra lettek kiutasítva Jugoszláviából, és más módon is zaklatták őket. Azzal is zsarolták kisebbségünket, hogy megalázó, feltétel nélküli hűségesküvel kötelezzék el magukat az új, még kiskorú uralkodó, Péter iránt.

⁵ Szintén szerepel az áldozatok között. Leszögezzük, hogy a nyilatkozó által említett áldozatok – mind a szerbek, mind pedig a magyarok – majdnem kivétel nélkül megtalálhatók az áldozatokról a különböző források alapján összeállított listán. Ez hitelesíti a nyilatkozó egyéb adatait is.

lomtulajdonos – az Apićok hárman testvérek voltak a tulajdonosok –, a Pika adott a Matyinak négyezer pengőt, hogy mentse meg őtet. Gregus a pénzt elvette, de nem mentette meg. Pikát kivitték a Tiszára, de nem halt meg, éjjel kimenekült, és ott a rétbén bement a Benzék tanyájára. Ők gondozásba vették, és elrejtették. Negyvennégyben tudtuk meg, hogy él. Matyi azelőtt Pika alkalmazottja volt. A négyezer pengőtől hirtelen jól kezdett állni, a házáat rendbe tette belőle. Negyvennégyben az első között végezték ki.

Azok után, ami nálunk, Zsablyán történt, bennem maradt a remegés negyvennégy végéig. Zsablyán éltünk, mindenki menekült. Én már akkor jegyben jártam az újvidéki Gregus Mihállyal, már ki is voltunk háromszor hirdetve a templomban, de nem volt pap, aki összeadott volna bennünket. Elmenekült a papunk, Kertész József Kalocsára a mozsori pappal együtt. Hanem a Kern kántort, aki Ember Gyulával menekült volna, elfogták és a városházán, az istállóban agyonkínózták. Beletettek az alsótestébe egy csövet, és felpumpálták, hogy elpukkadt. A szerbek mulattak, a zene szólt, a helybeliek vezetgették a katonákat, akit tudtak elfogatni. A mi utcánkából is elvittek öt-hat embert. El az édesapámat meg Milinszki Jánost, Serfőző Istvánt, ezt elsőnek még kedden délután. A kutyák is vészesen ugattak. Féltünk, erősen lövöldöztek. Kocsin jöttek házhoz, bementek, megverték a bent levőket. A bíró, Kelemen Ferenc elment hétfőn Temerinbe, kedden jött volna vissza, de a fia elébe ment éjjel – mert éjjel el lehetett még menni, mi is elmenekülhettünk volna, ha akarunk –, hanem a bíró lánya, Teruska, Temerinben volt férjnél, azt elfogták és kivégezték. Meg a tűzoltókat, mezőőröket, gátőröket: Sós Antalt, Bohócki Gyurát. Ez a gátőr ravasz volt, elkéredzkedett pisálni, és megszökött. Átment Magyarországra, a családja meg itt maradt. Fekete Jánost azt még vasárnap este elvitték. Hétfőn mentünk a piacra, akkor már ott volt kikötve holtan. Ő benne volt a razziában. És húztak mindent a tanyákról.

Édesapám reggel lement a rétbé kukoricáért. Amikor hazajött, akkor mondtam neki, mit láttam. Féltünk, mert az öcsém is benne volt a razziában. Akkor, negyvennégyben, nem volt kezdetben itthon az öcsém,

УЛАЗНИЦА

за суђење окривљеном Сомбатхели Ференцу и др.

на дан 30. 8. 1946 год.

за Котрба Борбала

занимање Инж. место Инж.

Бр. личне лег. 14397 издате од Инж.

Место у сали. 12 ред. бр. 4 Српске

Почетак у часова.

Секретар
Врховног суда Војводине

Важи само за један дан.

[Signature]

Az újvidéki Kotrba Borbála nevére kiállított belépőjegy a Szombathelyi és társai perének főtárgyalására

mert Verbászra vitték őket, rakták be a cukrot.⁶ Onnan szöktek el néhányan egy csapatban. Ott volt Lengyel Jani, Cobor Jani, az öcsém, meg még mások is. Fényes nappal, civilben érkeztek, olyan déli egy óra tájban. Alighogy megérkeztek, már jöttek érte, és vitték el, de a Cobor édesapját kivégezték, mielőtt a fia hazaért. Apámat is elvitték ekkor már, több mint egy héttel korábban. Amikor azon a hétfőn hazaért a rétből, kedden már nem mert menni, aznap este vitték el. Egy valamikori utcabéli kanász meg egy Drača nevezetű jött érte. Négy-öt óra lehetett, azt kezdték, hogy hol az öcsém, Bandi. Mondták nekik, hogy nincsen itthon. Akkor gyere velünk te, Pali, az apám.

Édesapám odaszólt nekem mentében: „Treszka, vigyázz anyádra.” Elment, hogy többet nem is láttuk. Ettől kezdve olyan két héten át vittük neki naponta a kosztot. A szomszéd lány, Milinszki Margit, Bergelné, kérte a szerb szomszédjukat, Miluško Antint, hogy szeretné látni az apját,

⁶ Verbászon nagy cukorgyár van.

aki szintén be volt fogva. Azt a választ kapta, hogy az apád nem mutatni való. Édesapámmal együtt vitték el Dencsik Ferencet, Kecskés Pétert – aki később a verésbe belehalt, de már a lágerban –, Locik Jósát, a mezőőrt, meg Késes Pétert. Ennek a mezőőrnek előbb az apósát vitték el, verték nagyon, mert nem akarta megmondani, hogy hol van a veje. Akkor kiengedték, és azt mondta a vejének, hogy menjen be. Bement és bentfogták.

Amikor az öcsémet elvitték, nem voltam otthon, hanem amikor hazaértem, az édesanyám a kezét tördelve közli, hogy elvitték a szegény Bandit is. Az én stafíringomat meg az ikerfivérem feleségéét is bekötötték, és elvitték. A Bandinkkal vitték el. Én elmentem utána, egy szerb emberrel beszéltem is, kértem vissza a stafíringomat, mert azt tudtam, hogy a Bandit úgysem engedik ki, ameddig nem akarják. Azt mondta: – Be ne menjen érte! Még bent fogják! Ettől kezdve édesanyám vitte a kosztot mind a kettőjüknek. De nem ették meg az ételt, az edények össze voltak borítva, a koszt meg nem hiányzott egyikből sem. Bandit másnap elvitték, és mindenszentek napján kivégezték. Ezt valaki látta, az azt mondta, hogy jól nézett ki. Mert akit megvertek, azt nem lehetett fölismeri. A községháza udvarán végezték ki. Édesapámról meg egy alkalommal egy Miluško nevű szerb ismerősünk Margit nevű rokonunknak mondta, hogy „Čika Pali je svršio svoje”. (Pali bácsi befejezte.) Lengyel Jani is együtt volt az öcsémmel, ő is azt mondta, hogy Bandi jól nézett ki. Janit kiengedték, mert ő telefonos volt, és szükség volt rá. Itt élt azután ő is Újvidéken, de már meghalt. Öcsémmel együtt végezték ki a Fekete családot: Jánost, Sándort, Ferit; a Gusztony családot, mind férfiakat, de ekkor egy Hagymás Teca nénit is. Az szájaskodott, azt mondta nekik:

– Lűjjetek a seggembe!

Még egy-két asszonyt is akkor végeztek ki, köztük Kelemen Terust. Mi valahogy hírért kaptuk, nem tudom már megmondani, hogyan, hogy máma végzik ki Bandiékat. Imádkoztunk odahaza, és sírtunk.

Nem sokkal ezután jött értem Mihály Újvidékről. Neki volt írása, hogy jöhet, nekem nem, hogy mehetek. Gyalog szöktünk Zsablyáról Újvidékre. A városba is beszőktünk. Rejtőzködtem itt Mihálynál tavaszig, akkor

jelentkeztem a rendőrségen.

Édesanyámat január 28-án belágerozták, éppen abban a legnagyobb hidegben. Meglátogattam őket egyszer-kétszer Járekon Mihállyal együtt. Ott volt a lágerban édesanyám (özvegy Csipak Pálné Balázs Teréz) meg a nővérem a két fiával: Ferkóval meg Gyurival, meg a lányával. Aztán Palánkán született még két fia: Zoli meg Béla.

A testvérem kiszökött Járekról Temerinbe élelemért. Az őr elfogta, és nagyon megverte. Zsablyára nem mentem vissza soha. Odaveszett édesapám háza öt kvadrát telekkel, meg nekem ötkvadrátos telkem, amit a belgrádi cselédeskedéskor megtakarított pénzemen vettem. Odaveszett egy ló szerszámostul, meg nekem egy szép borjúm, amit szintén a magam keresetéből vettem. Ott Zsablyán tanítóskodott Nagy Józsi⁷, elvette feleségül Čonkić Nevenkát, lett tőle két fia, aztán elvált. Józsi írogatta az embereknek, hogy mi vár rájuk. A Čonkićék anyja nagyon odavolt, mert a nővére magyar tiszthez ment feleségül, a lánya meg ehhez a Nagy Józsi magyar tanítóhoz.”

⁷ Nagy József a második világháború utáni idők meghatározó politikusa a Délvidék magyarjai között. Zentán született 1921-ben. Mostarnál halt meg autóbalesetben 48 éves korában, amikor államtitkári rangban éppen tagja volt a szerb kormánynak. A két háború közötti időben az itteni magyarok összefogása árán működtetett belgrádi tanítóképző internátusában tanult sokakkal, hogy enyhüljön a nagy tanítóhiány. Teljesen elkötelezte magát a titóizmus mellett. Egyes források szerint része volt a negyvennégy-negyvenötös magyarellenes megtorlásban is, követelvén a tömeges megtorlást. Az azonban kétségtelen, hogy meghatározó szerepe volt a titói állam magyar csúcstestvérségeinek létrehozásában.

A KÖZSÉGHÁZA 1944-BEN

*Balról, nyíllal megjelölve a villanypózna, amelyhez ki lett kötve az első magyar áldozat, Fekete János.
Jobbról, az épület végén, szintén nyíllal megjelölve a börtön két kis ablaka*

Bakos Pál rajza

ÖZVEGY BAKOS FERENCNÉ PINTÉR ROZÁLIA (Dunagárdony, 1907. – Palánka, 1995.) hosszú éveken át egy háztartásban élt kisebbik fiával, Pállal. A családjuk tragédiáját számtalanszor át- meg átbeszélték egymás között. A fiú feljegyzéseket készíttetett s később e jegyzetek alapján vetette papírra emlékeik alábbi összegezését. A saját élményeiket kiegészítették olyan helybeliektől szerzett értesülésekkel, akiknek szintén végeztek ki hozzátartozójukat. Bakosné maga három családtagját veszítette el: Pintér Antalt, az édesapját, id. Bakos Ferencet, a férjét, ifj. Bakos Ferencet, az idősebbik, kiskorú legényfiát. Bár az ártatlanságot utólag általában nehéz bizonyítani, e három áldozat esetében ez minden kétséget kizáróan megtehető. Ezt fejtjük majd ki kötetünk A '44/45-ös vérengzés kutatásának buktatói c. fejezetben.

Közvetlenül az előtt, hogy a partizánok megérkeztek volna Zsablyára, apám ismét behívót kapott. Överbászra kellett menniük, de mint betegálmányos, két nappal a hatalomváltás előtt hazaérkezett. Sajnos. Így őt itthon érte a váltás.

A bátyám – mert ő diák volt – be lett idézve kisegítő hivatalnoknak a községházára a katonai nyilvántartáshoz. Néhány nappal a változás előtt azzal a hírrel jött haza, hogy készítik a szerbeknek a SAS behívót. Munkás századba szándékoztak vinni őket. Nekem és anyámnak mondta ezt, apám még nem ért akkor haza Óverbászról. A behívók készítésének hírére el voltunk szörnyülködve, hiszen már világos volt, hogy napok kérdése, és megtörténik a változás.

Egyre jobban hallatszottak az orosz ágyúk. Engem küldtek a Sárigin (Szávin) Jóvó bácsihoz az üzenettel, hogy tűnjön el. Többek elbújtak

akkor. Vitték az embereket, és akiket elvittek, azok el is vesztek. Ezek, akiket a mi segítségünkkel sikerült értesíteni és így megmenekültek, később csakugyan igyekeztek nekünk visszasegíteni, mentették volna apámat és bátyámat a börtönből, de nem tehettek értük semmit. Főleg a későbbi rendőrfőnök iparkodott, de nem lehetett.

Csütörtöki napon, október 19-én pakolt el a magyar hatóság. Hívták a bátyámat is, menjen velük. Hova? 17 évesen! Apámat beidézték. Mint tisztas a nemzetőr parancsnokságban volt. Szombaton éjjel vonult ki a csendőrség. A nemzetőrök a rendőrökkel átvették a hatalmat, de most már csak egy szerb, egy magyar. A németek már elmenekültek. Vasárnap csakugyan csend volt.

Hétfőre virradó éjjel, október 23-án „felszabadultunk”. És elszabadult a pokol! Apám hajnalban hazajött rémülten. Én még nem láttam apámat félni. Sosem tudtam meg, mit látott. Csak annyit mondott, hogy őt nem bántották. Kapott „propusnicát” (menlevelet). Akkor, a lámpa fénye mellett láttam ezen az okmányon először ötágú csillagos pecsétet. Lövöldözéseket hallottunk messziről. Lefeküdtünk, de alvás már nem volt. Hallottam szüleim vitáját, hogy: „Miért nem mentünk? De hova? Ki gondolta volna, hogy ilyenek!”

Ez éjjel megtörtént a váltás. Bevonták a nemzetőröket és a partizán őrség vette át a helyüket. A községházán partizán tiszt vette át az ügyeket a rendőrfőnöktől. Apám és néhány más magyar nemzetőr társa a szerb őrökkel együtt megkapták az igazoló papírjaikat, majd amikor átmentek a rendőrszobába, hogy leadják fegyvereiket, ott már azt látták, hogy egy csoport magyar ember a fal felé fordulva állt. A rendőrök és a nemzetőrök közül is többet odaállítottak, a rendőrfőnököt pedig elkezdték bántalmazni. Apámat és nemzetőr társait kizavarták. Benn pedig nagy láрма kezdődött. Hogy mi történt azokkal, akik ott maradtak, nem tudni, de kijönni nem jöttek. Ellenben ásszonyok, akik be lettek idézve takarítani, jóval később – már Járekon – sok vérről, levágott férfi nemi szervekről beszéltek.

A hétfő délelőtt részünkről nyugodtan telt el. Behúzódtunk a házba. Minket, gyerekeket nem engedtek ki az utcára. Délutánra a piactéren gyűlést hirdettek.

Bátyámmal kimentünk oda. Nagy volt a tumultus, láрма, fegyverro-pogás. Nekem nagyon furcsa volt a partizán egyenruha. Legjobban a nőket furcsállottam katonai egyenruhában. Semmit sem értettem, de nagyon félttem a lövöldözéstől. Oly közlőről még nem hallottam géppisztoly sorozatlövéseit. Hazaszaladtam. Visszazavartak, hogy keressem meg a bátyámat. Őt féltették. Nemsokára hazatértünk minden baj nélkül. Közben anyámat több asszonnyal együtt behívták az Uzelac nagyvendéglőt takarítani. Kórháznak készítették elő.

Kedden délután két óra körül bekiabál egy kerékpáros férfi: „Fercsi-ka, jeszli kod kutye?” [Fercsi! Itthon vagy?] Apámat Fercsinek becézték a faluban. Valahányan kirohantunk a szobából. Gangos házunk volt. Az az ember a kerékpárján ülve a kerítésen át hívta apámat, hogy menjen ágyakat hordani az alakuló kórházba. Apám elment egy utolsó szó nélkül. Közülünk csak én láttam még egyszer. Anyám, nővérem már soha többé. Rövid idő múlva ugyanaz a kerékpáros ismét jött és hívta a bátyámat is, hogy menjen segíteni. S apám kéri a dohányos tózniját és a gyújtót is. Az ember hívta a szomszéd Bohócki Vilmost is, hogy gyorsabban befejezzék. Ő kisbíró volt a magyarok alatt. Bátyám talán érzett valamit, futólag megcsókolt bennünket. A kerékpáros elhajtott, ők ketten pedig mentek, mit sem sejtve.

Egyszer csak berohan hozzánk Bohóckiné, hogy: „Bezárták őket!” Ugyanis a faluban volt, találkoztak, s utánuk ment. A községháza bejáratánál az őr rájuk fogta a fegyvert: „Evo još dve ptice!” [Íme! Még két jómadár!] És bekísérte őket az épületbe. Vera néni – Bohóckinét – elzavarta. Később vacsorát vittünk nekik, mert csakugyan bezárták őket, nem jöttek haza, és ágyhordás sem volt. Az őr nem engedte, hogy átadjuk, amit vittünk, elzavart bennünket. „Ne treba njima večere. Dobiće oni svoje!” [Nincs szükségük vacsorára. Majd megkapják a magukét.] Én nem fogtam föl ennek az értelmét, de láttam, Vera néni nagyon sírt. Az este elmentünk egy nekik ismerős szerb ügyvédhez, aki megígérte, hogy közbejár. Nyugtatógatott bennünket, hogy az új hatalom igazságos. Nem fogtam fel, mi történik, de hiszem, hogy az este, éjjel, 12 éves fejjel beléptem a felnőttek közé, amikor többé sírni, siratni csak titokban volt

szabad, hogy ne lássa anyám, nővérem. Ne nevéssenek, hogy egy magyar gyerek sír. Akkor kezdtem felfogni, hogy nekünk csupán – mert délvidéki magyarok vagyunk –, sokat kell még szenvedni, de hogy ennyit, azt nem tudtam elképzelni. Sokszor elátkoztam nagyapám elhatározását, hogy Temerinből Zsablyára költözött, el apám tétlenségét, hogy nem költöztünk el onnan. Még most is, hatvanegynéhány éves fejjel, ezer és ezer miért tör fel bennem. Miért kellett kivégezni a 73 éves nagyapámat, a közmegbecsült Toncsi bácsit, a nazarénus ígéhirdetőt, akit a magyar hatóságok azért zaklattak, mert a fegyverfogás ellen prédikált? Miért az apámat, a falu végén küzdő szegény embert, aki oly sokat tett, hogy iskoláztasson bennünket? Miért a bátyámat, a 17 éves tanítóképzős diákot? Miért kellett földúltni az otthonunkat? Miért kellett az így megcsonkított család maradékát internálótáborba hajtani? Miért kellett elszenvetnünk az örökös megaláztatást, a szülőfalumból való kitiltást? Létezik az, hogy mindezt csak azért, mert magyar vagyok?

Másnap délelőtt beengedtek bennünket a községházán levő rendőrszobába, s csupán engem tovább is engedtek, a börtönbe. Két cella volt ez, két, cirka 4x4-es terem. Zsúfolva volt egyik is, másik is. Nekem borzalmas látvány volt az a sok ember összeszorulva. Szólították Bakos Ferencet. Apám előretolakodott, de amikor meglátott, szótlanul megismogatta az arcom és visszahúzódott. Apámat soha többé nem láttam. Bátyám vette át az ételt. Nyugtatót, hogy jó lesz minden. Pár szó után félbeszakítottak bennünket s bezárult az ajtó. Bátyámat még egyszer láttam pár napra rá. Délben vittük ismét az ételt nekik – naponta egyszer lehetett – s míg várakoztunk, bátyámat a WC-re kísérte egy őr. Akkor váltottunk is egy pár szót, mikor is azt mondta, hogy vannak orosz tisztek, akik nem engedik bántalmazni őket. Akkor fogtam fel, hogy őket verik ott. Később nagyon sokat hallottam borzalmas dolgokról, törtétekről. Éjjelente mentek be a börtönbe verni a magyarokat. Közben anyai nagyapámat, a 73 éves Pintér Antalt is bekísérték, így a családból három férfi is benn volt. Apám 43, bátyám 17 éves volt.

Mindenszentek napján 21-et a befogottak közül nyilvánosan kivégeztek a községháza nagyudvarán. A katolikus temetőben levő

Kálvária stációi közé lettek tömegsírba temetve. A kivégzés után a többiek, az újabbnál újabban érkezőkkel együtt át lettek helyezve a Járásbíróság börtönébe. Ott négy cella – terem – szolgált erre a célra. Ebből is látszik, hogy a számuk nőtt. Az ebédhordó nép igen változott, mert sokan jöttek újak. Soknak adták vissza, hogy többé ne hozza. Tehát azok eltűntek. Végeztek velük, de nem tudom, hova lehettek, hisz a temetőben nem jelentek meg új sírok.

Ezekben a napokban küldték ki a rabok az ételhordó kosarakban a személyes dolgaikat. Bátyám a gyűrűjét az ételmaradékban, apám a dohányos tózniját. Az utolsó előtti napon apám az összecsavart ingét. Ezt otthon kibontva láttuk, hogy a hátán és a nyakán véres volt és szakadt. Másnap, november 8-án, szerdán vittem neki másikat, de késve. Apám ing nélkül lett hajtva a vesztőhelyre.

November 8-án újabb, tizenhat tagú csoportot végeztek ki. Közöttük volt az édesapám is. Én nem láttam őket. Át lettek hajtva a községházára mielőtt én az ebéddel odaértem volna. Akik látták, közölték velünk, hogy a rabok mutatták: kivégzésre hajtják őket. Az ő ebédjét tehát nekem visszaadták, a bátyámét bevették. Úgy körülbelül 2–3 óra között végezték ki őket. Hazamenve nem mertem mondani. Hallottuk a gépfegyversorozatot, kétszer, s utána pár magános lövést, melyek azokkal végeznek, akikkel a sorozat nem. Nemsokára kihívott a házunkból egyik barátom, Tóth Pali. Ott volt. Láta. Soha többet erről nem beszélt. S nekem sem volt soha erőm kérdezni. Hogy mondtam meg odabenn, nem tudom, de azt hiszem, tudták. Az emberek ilyenkor jajveszékelnék. Nem tudom, hogyan szorult belénk a hang, miért szorul össze a torok most is. A kivégzés utáni napokban a többi rabot áthajtották a csendőrlaktanya pincéjébe. Valószínű, hogy ott egybe lehettek fogva, mert nem kellett számolni az ebédhordókat. Borzalmas dolgokat meséltek az asszonyok a kínzásokról. Hogy éjjelente jártak be a szerb emberek verni őket. Harapófogóval tépték őket. Dróttal kötözték össze a kezüket...

November 12-én, vasárnap reggel az oroszok állítólag egy csoportot Becsére vittek a munkatáborba. Ez számomra hihetetlen, mert köztük kellett volna legyen a 73 éves nagyapám. Később hallottunk három más ver-

ziót is. Azt, hogy a Földvár-Becse közötti ingoványba fojtották őket. Majd azt, hogy a csurogi téglagyárban élve elégették őket. Újabb verzió szerint a helyszínen agyonverték őket. Elég valószínű, hogy csakugyan Csurog felé vitték őket, de az bizonyos, hogy ekkor új tömegsír nem keletkezett. Lehetséges, hogy ez volt az a csoport, akiknek a tetemét az iskola és a községháza kertjében látták sokan. Ettől kezdve az ételhordók száma alaposan megcsappant.

A községháza rendőrszobájában folyt a vallatás, kínzások közepette. Két szobában voltak összezsúfolva a rabok. Az épület hátsó udvarában történtek a nyilvános kivégzések, amelyeket a faluban meghirdettek és toborozták rá a nézőket. Az ott kivégzetteket temették a Kálvária keresztútjának stációi közötti tömegsírok egyikébe. Az udvarban lövészárkok húzódtak, ebbe dobálták azokat, akik vallatás és kínzás közben meghaltak. A lövészárokból azután kocsikra rakták a tetemeket és elszállították onnan, de nem tudni, hova. Erről több értesülés terjedt el a magyarok között: a dögtemetőbe, a téglagyárba, a Vásártér környékére.

Mint jeleztem, az első tömegkivégzések – november elseje, szerda, mindenszentek napja – után a Járásbíróság börtönébe vitték át a rabokat. Itt négy cella volt nekik szánva. A rabokról leszedték a nadrágot, mert néhányan arra akasztották fel magukat.

Az udvarban levetkőztetett férfiakat lőtt le egy partizán nő. Egy rendőrt az emeleti ablakból dobtak ki. Szörnyethalt.

A második tömegkivégzés – november nyolcadika – után a rabokat ismét áthelyezték, ezúttal a csendőrlaktanya pincéjébe. A kínzások itt már borzalmas méreteket öltöttek. Éjjelente a falu szerb polgárai csoportosan mentek ide verni a magyarokat. „Da bijemo Mađare!” [Hogy verjük a magyarokat] – mondták ők maguk között.

A november 12-én elvittek sorsáról fennmaradt négy feltételezés együtt is megállhatja a helyét, nem zárja ki egymást. Annyi kétségtelen, hogy egy csoportot ezen a napon elhajtottak Zsablyáról, akik soha többé nem kerültek elő. Lehetséges, hogy terjesztettek közöttük és a hozzátartozók között olyan álhíreket, hogy az oroszok viszik, vagy vitték munkára, s meglehet, hogy csakugyan útnak is indítottak közülük ilyen indokkal,

talán szándékkal is, de a vége likvidálás lett. Lehetséges, hogy egy részükkel így, másikkal úgy, harmadikkal amúgy bántak el.

A visszaemlékezők bizonyosan tudják, hogy november 17-én reggelre a csendőrlaktanya pincéjét teljesen kiürítették. Ezekben a napokban keletkezett a tömegsírok egy része a temetőben, a Kálváriánál. A rabok megmaradt, kisebbik részét, mintegy tizenvalahány férfit ezen a napon délelőtt hazaengedték. A falubeliek emlékezetében a tőlük szerzett információ is megmaradt és a négy feltételezés egy része talán éppen a szabadon engedettektől származik.

Tizenhatodikán délután sokan láttak egy csoport rabot, akikkel a Kálváriánál árkot ásattak. Tizenhetedikén hajnalban pedig sokan látták, hogy egy csoport rabot a temető felé hajtottak és hallottak később erős fegyverzajt, sorozatokat a temető felől.

Azon a napon, amikor nagyobb számú rab tűnt el, sokan láttak halottak tetemeit a községháza kertjében és a szomszédos iskola személtelépén. Nem tudni, onnan hova vitték őket.

A temetőben, a Kálváriánál a tömegsírokba több alkalommal temettek el áldozatokat: november elsején, 8-án és 17-én. E három alkalommal mind olyan áldozatokat temettek, akiket nyilvánosan kivégeztek, agyonkínóztak, agyonverték, lelőttek. Becsére hurcolt zsabyaiakat is temettek el a tömegsírokban, akiket ott kivégzésre ítélték és a kivégzésre hazaszállították őket, vagy miután Óbecsén kivégezték vagy agyonkínózták őket, tetemüket hazaszállították, hogy a becseieknek ne legyen velük gondja.

Feltételezés csupán, hogy hol van még tömegsír. Ezek: a dögtemető, a Boze falurész vége, a Bodor-féle téglagyár, és végül az a terület, ahol később a cukorgyár épült.

A dögtemetőről van meglehetősen bizonyosnak vehető információ. Sokan úgy tudják, hogy szerb emberek kocsin kivégzetteket hordtak éjjelente a dögtemetőbe. Erről egy epizód is fennmaradt. A hullaszállítók elé, ugyanis egy alkalommal kirohant egy jajveszékelő asszony, a kocsikon levő halottak között a férjét keresté. A kocsisok nyugtatgatták, hogy férje nincsen az áldozatok között.

A kínzásokról a hozzátartozók konkrét, személyekre vonatkozó értesítéseket szereztek, de általános, a kínzások megtörténtét igazoló tények ismereteknek is birtokába jutottak.

Konkrét, személyekre vonatkozó értesülések:

- Bakos Ferencnek lábát és kezét törték el kivégzése előtt.
- Cseh Vince postásnak a bajszeit tépték ki.
- Madacki István fejét szétverték ásóval a csendőrlaktanya trágyadombján.
- Rajda Péter izmait harapófogóval tépték.
- A félszemű Vámos Bélának a másik szemét kiverték.
- Horgász József kéményseprőst addig kínozták, míg belehalt.
- Puhálák József rendőrfőnököt a Járásbíróság épületének emeleti ablakából kidobták.

Konkrét értesülések arról, hogy általában kínzások folytak:

- Naponta asszonyokat idéztek be takarítani a fogvatartások színhelyéül szolgáló épületekbe – a községházára, a Járásbíróságra – s ezek az asszonyok véres padlót mostak-súroltak, a teremben levagdosott férfi nemi szerveket találtak, a folyosókon tépett ruhájú, véres rabokat láttak, a csukott ajtókon át jajveszékelést, kínzott emberek ordítozását hallották.

A szervezett tömegirtás mellett olyan szörványos akciók voltak, amelyekből egyértelműen megállapítható, hogy az egész faluban lincshangulat uralkodott, a magyarokat ott lehetett irtani, bántalmazni, megalázni, ahol valakinek éppen kedve támadt. Ez a hangulat dominált később is, amikor a magyarokat már kihajtották a faluból. Ilyen emlékeket őriznek a megmaradtak:

- Egy csoport férfit kocsival, lóval Zomborba küldtek. Hazatérve, Zsablyán sírásó partizánok által kísért emberekkel találkoztak.
- Becskerekre kísérték egy csoport magyart. A Tiszáról hazafelé jövet sokakat leszedtek a kocsikról, és az árokszálon agyonverték őket.
- Laácarakon – ez tehát már a Szerémség területén történt – az ottani munkatáborba terelt magyar raboknak egy asszony a moslékos vödörből kenyeret dobált a közelében levők felé. Azok egymás ellen kapkodták fel a földről, az őreik meg puskatussal verve őket, tiltották nekik.

Ugyancsak ebben a táborban – útépitésen dolgoztak a rabok – a beteges, gyámoltalanokat cigánygyerekekkel kalapáccsal, verették fejbe.

- A rabokat arra is kényszerítették, hogy a Száván leúszó emberi tetemeket kézzel halásszák ki. Gyakran megtörtént, hogy a többnapos, felpuffadt hullák közben elfakadtak, s a rabokra fröccsentek nedveik.

- Egy csoport zsablyai a čortanovci alagútnál dolgozott a vasút javításán. Gál Sándor megbetegedett, agyonverték. Hasonló történt Gregus Andrással, aki ugyancsak betegség miatt bent maradt a táborban, a szénapadláson. Amikor este a többiek visszatértek a munkából, őt ott találták. Szemmel láthatóan nagyon meg volt verve és végül megfojtották. Mindkettő fiataikorú, 16–17 éves volt csupán.

A magyarok tömeges, kollektív büntetése 1945. január 29-én érte el csúcspontját. Aznap reggel a falu valamennyi magyar nemzetiségű lakóját kihajtották a faluból. Mindenüket elkobozták és vagyonukat még fél évszázad múlva sem adták vissza, nem is kártalanították őket és a leszármazottaikat sem. A maradék magyar lakosság elhajtása úgy zajlott le, hogy először mindannyiukat a moziba és az Uzelac vendéglőbe terelték. A nőket, gyerekeket és az idős férfiakat a járeki gyűjtőtáborba terelték, a munkaképes – addig le nem gyilkolt – férfiakat pedig Újvidékre, majd onnan tovább, kényszers munkára.

Zsablya magyar lakossága azóta szét van szóródva a világban. A faluban a fűvel, bozóttal, gyommal benőtt tömegsírokon kívül semmi sem utal arra, hogy ebben a helységben valaha is éltek a szerbeken kívül más nemzetiségűek is. Pedig a magyarok és a németek lélekszáma a második világháború előtti időben az összlakosságnak több mint harmadát tette ki.

Az áldozatoknak visszaemlékezések szerint összeállított névsora meglehetősen bizonytalan, de nincsen biztosabb. A hivatalosan beszerezhetőről legalább ugyanilyen fenntartás fogalmazható meg. Íme néhány, egymásnak ellentmondó emlékezet a volt zsablyai magyarokról.

Kern István igazgató-kántorról a német nyelven készült községi monográfiában azt olvashatjuk, hogy nejével együtt a járeki lógorban halt meg. Ember Gyuláról pedig azt, hogy Magyarországon él. Más, egykori zsablyai magyarok emlékezete szerint agyonkínózták, és a dög-

temetőben ásták el őket. Pintér Antal 73 éves nazarénus ígehirdetőt három fegyveres partizán bekísérte a községházára. Néhány napra rá nekem, az unokájának egy helybeli szerb azzal dicsekedett, hogy vallatás közben az öreget úgy mellbe ütötte, hogy szörnyethalt, s utána a községháza kertjében a lövészárkokba dobták. Más értesülések szerint november 12-én az oroszok által Óbecsére, kényszermunkára indítottak között volt.

Ifjú Bakos Ferencről, a 17 éves diákról az alábbi, részleteiben gyakran ellentmondó értesülések maradtak fenn:

- November 16-án, miközben a temetőben a tömegsírokat ásatták velük, többedmagával bevetették magukat a közeli kukoricásba és megszökött.

- Ugyanaznap délután felkapaszkodott több társával együtt egy kocsi-karavánban haladó járműre, amely Boldogasszonyfalva felé tartott.

- Tizenhetedikén hajnalban kivégeztek egy csoportot. Ő is köztük volt.

- Látták a tetemét több halottal együtt egy kocsira dobva.

- Egy asszony látta őt és édesapját is decemberben, ugyanazon kocsin vitték, s ők jelezték, hogy kivégzésre viszik őket.

- Egy Óbecsére menekült zsablyai lány látta mindkettőjüket, tehergépkocsin szállították őket.

(Megjegyzés: Ha édesapjáról és testvéréről, akiknek a sorsa iránt édesanyja és ő maga is konok kitartással érdeklődött, csupán ennyire megbízható és ennyire egymásnak ellentmondó információkat tudtak összegyűjteni, akkor mit szóljunk azokról, akiknek a hozzátartozói nem jártak utána, mi lett a sorsuk.)

Én, Bakos Pál, magam is emlékszem, hogy november 17-én reggelre kiürült a Csendőrlaktanya pincéje. Már reggel elterjedt a híre. Én is elmentem, és tényleg nyitva volt az addig szigorúan csukva tartott kapu, és őr sem állt ott, mint előbb. Akkor tizenvalahány embert szabadon engedtek. És akkor a temetőben egy új, nagy tömegsír lett. A szabadon bocsátottak között volt szomszédunk is, Bercsényi János, de a benn történekekről nekünk beszélni nem akart.

A hatvanas években eljött hozzánk egy szintén ezen, a 17-ei napon, szabadon bocsátott ember, Bognár Sanyi. Ő így beszélt: „November 16-

án, délután egy csoport fiatal, dolgozni bíró rabbal együtt kihajtottak a temetőbe sírt ásni. Néhányan szökést szerveztek, én nem akartam, mert reméltem, hogy szabadon fognak engedni. Akik tervezték, meg is szöktek a kukoricásba. Az őrk lőttek utánuk, de nem találtak el senkit. Szerintem a te bátyád is közöttük volt.” Ez az állítás egybevág az arra lakó egyik család több tagjának vallomásával, akik látták a csoportot kimenni – közöttük a bátyámat is – a temetőbe, majd ezt követően hallották a fegyverropogást is. A visszatérők között már nem látták a bátyámat. Hajnalban nagy csoportot hajtottak a temetőbe. Hallották a sortüzeket is, meg látták a visszatérőket is. Nyilván ezt a csoportot látták a Zomborból visszatérő kocsisok is.

Egy napon kimerészkedtünk a temetőbe. Ott láttunk tömegsírokat. Jobb oldalon, a Kálvária stációi között. Úgy emlékszem, hogy három vagy négy nagyobb és egy kisebb volt, rendezetlenül egymás mellett.

Mivel apámat nyilvánosan végezték ki, azt beszéltek, hogy mi deportálva leszünk. A csurogiak kiűzése után már készültünk is rá. Január 28-án, vasárnap délután jött is szólni egy fiú, kikenél partizán tisztek lettek elszállásolva. Készüljünk, mert másnap hajtanak bennünket. Mi fel is készültünk. A legszükségesebbeket be is csomagoltuk. Másnap, 29-én, hétfőn reggel el is kezdték. De nem csak minket, hanem az egész falu magyarjait, egynéhány ritka kivételtől eltekintve. Az utca végéről indultak, és sorba mindenkit kitereltek. Volt, akit az ágyból szedtek ki. Tél volt, hó, fagy. A főtérrre, a Piactérrre, a moziterembe, az Uzelac kávéházba, annak udvarába lettünk terelve. Onnan délután indulunk Járekra. Útközben egy diákot, Gálik Pistit ütötték, verték. Csoportokba osztottak bennünket. Anyámmal, testvérhúgommal megindultunk mi is. Persze, akkor még nem tudtuk, hova. Újvidékre? A Dunába? Minek oda? Itt a Tisza, közelebb van!

Nagy pelyhekben kezdett hullani a hó. Nagyon nehéz volt az úton. Nagy volt a hó. Kocsikba kapaszkodtunk, amikor lehetett. Temerinen át, erőltetett menetben, zárt sorokban mentünk. Vigyáztak, le ne maradjon valaki. Az éj folyamán érkeztünk meg Járekra. Házakba tereltek bennünket. A félhomályban egy sarokban húzódtunk meg. Ott, akkor

éreztem először az életemben, hogy görcs fogja a lábam. Reggel adták tudtunkra, hogy ott maradunk és helyezkedjünk el, ki hogyan tud. Szalmára helyezkedtünk el. Egy alsóházba kerültünk, körülbelül 3x3-as szobába 16-an.

A HÉTKÖZNAPOKTÓL A TRAGÉDIÁIG¹

Szabados Bűn Piroska

(1.)

1930. I. 18. születtem

Kisgyermekkor (1933–1934.)

NAGYON szép kis takaros családi házunk volt a falu szélén, előttünk szép gyepterült el. Arra nagyon pontosan emlékszem, hogy a sarki szomszédasszony, Vas Rozi néninek hívták, elküldött a boltba, hogy vegyek egy negyed kiló fekete falfestéket, még azt a negyedkilós papírzacskót is ideadta, hogy tudjam milyen kell, amiben ő előzőleg vásárolt. Mentem is én, a következő sarkon le kellett volna fordulnom jobbra, de én azt nem tettem, mentem tovább. Persze, a másik sarkon én már elfordultam jobbra, de akkor már el is tévedtem, nem tudtam, hol vagyok, és sírtam. Azt is jól tudom, hogy olyan piros ruha volt rajtam, nagy almás mintával. Akkor egy Sára nevezetű idősebb asszony az megfogott, és be akart vinni a rendőrségre, mert ő mondta, hogy ő úgy emlékszik, hogy ismeri a szüleimet. De én is őrá, még most is előttem van, olyan magas, vékony asszony volt ő, nekik volt ruhásboltjuk a mi utcánkban, csak benn a központhoz nem messze, és én is elmentem egyszer anyámmal az ő üzletjükbe, onnan ismertem. Csak az volt a legnagyobb baj, hogy én nem tudtam megmondani a nevem. Akkor összetalálkoztunk a nagynénimmal, Etus nenővel, és ő mondja, ez a Gyura lánya, ő is kérdezte azt is, hogy hívnak, azt nem mondtam neki, akkor kérdezte van-e lovunk, és én arra, jól tudom, azt mondtam van, és hogy Vidának hívják, és fehér.

¹ Sz. Bűn Piroska több változatban leírta visszaemlékezéseit. Közülük kettőt, amelyek kiegészítik egymást felvettünk a kötetbe. A szövegen csupán néhány helyesírási változtatást kellett eszközölni. – A szerk.

Akkor Etus nenóm elvett attól az asszonytól, és elvitt őhözájuk, de már ez estefelé volt. Közben a Rozi néni is keresett, és az anyám is, és akkor egy asszony mondta nekik, hogy hol vagyok, persze jöttem értem, az apám nyakába borultam, és úgy sírtam, és mondtam, tatukám soha többet nem megyek el a boltba.

Az 1935–1936-os évek

Arra is nagyon emlékszem, hogy nagyon fájt a torkom, a manduláim voltak bedagadva, és én kifelé kúrtam a kis házunk elé, és egyszer csak jött a Vas Rozi néni és a Pozder Klári néni, és azt mondják az anyámnak, te Giza, ez a lány beteg, milyen piros az arca. Azonnal be is vittek és kérdezték, hogy mim fájt, én mondtam nekik, a torkom, nem baj, mondják, majd ők meggyógyítanak, és lefektettek a kiságyra, és hozták a petróleumot és egy kiskanalat, hogy majd azt öntenek belém. Persze én sírtam, és erre bejött az én tatukám, és azt mondta nekik, meg ne próbálják, és azonnal elment az orvosért, az jött, és adott egy injekciót, és már másnapra jó is volt. Emlékszem, kövércsütörtök volt másnap, és az anyám fánkot sütött, és én ettem is, annyira jobban voltam. Akkor, ebben az évben, 1935-ben vett a kátyi Homogyi nagyszülém egy szép fehér ruhát, olyan apró kis virágos minta volt benne, az is van rajtam a családi fényképen, nagyon szerettem azt a ruhát. Azután meg, mint ahogy írtam is, volt egy szürke lovunk, Vidának hívták, nagyon szerettük, azért írom, hogy szerettük, mert az apám is nagyon szerette. Annak nem kellett ostor, annak csak azt mondta az apám: Vida, gyere, gyorsabban. Akkor már szaladt is. Azt a lovat megsirattuk az apámmal együtt, valamilyen betegséget kapott, nem lehetett kigyógyítani, utoljára már a görcs is megfogta a száját, hiába vittük neki az inni és enni valót, nem tudta a száját kinyitni, és így oda kellett adni a sinternek. Amikor kivezették a kapun, én és apám összeborultunk és úgy sírtunk. Volt másik lovunk is, de azt sem az apám, sem én nem szerettem úgy akkor. Most meg egy másik eset: 1936-ban én már szerettem volna nagyon menni iskolába. Mert akkor

abban az időben oda általában csak az iparos családok és a nagygazda családok gyermekei mentek. Mivel én nem tartoztam az egyikbe sem, így én nem mehettem. Arra a napra szintén nagyon jól emlékszem, amikor 1936-ban elmentem az iskolába a szomszéd lánnyal, aki egy évvel idősebb volt nálam. Kalocsai Mariskának hívták, már a szüleim nem bírtak velem. De persze akkor nem tanító néninek hívták, hanem kisasszonynak a tanító nénit, ővele az én szüleim megbeszélték, hogy egy napot ott lehetek, és hogy ő magyarázza meg nekem, hogy én csak majd jövőre, tehát 37 őszén mehetek az iskolába. Persze én nagyon szomorúan mentem haza.

ISKOLAÉVEK 1937–1940

Végre eljött az ősz, és én elindulhattam az iskolába. Nagyon boldog voltam. Volt iskolatáskám, az anyám egy vastag szövetdarabból varrta, benne a palatábla, az egyik fele a táblának vonalas volt, a másik kockás, és szivacs is volt felkötve. Nagyon szerettem az iskolába menni, persze akkor délelőtt is, és délután is jártunk iskolába, I. és II. osztály egy iskolába járt, vagyis jobban mondva 2 osztályt tanított egy kisasszony. Flitner Irénkének hívták, nagyon jó volt, szerette a gyermekeket, úgy emlékszek még most is rá.

A harmadik osztályt már tanító tanította, de az nagyon szigorú volt, arra emlékszem, egyszer a földrajzot megtanultam, de térképen nem tudtam elmondani, vagyis megmutatni, és ezért a vesszőpálcával elvert.

1941–1944

Most már ebben az évben nem mentem csak a következőben, így összesen 6 elemi osztályt fejeztem be, közepes tanuló voltam. Együtt jártam ezt a három osztályt a Rudics Pirivel, nagyon szerettük egymást, utána

barátnők voltunk, de a sors szétdobált bennünket, ő meghalt.

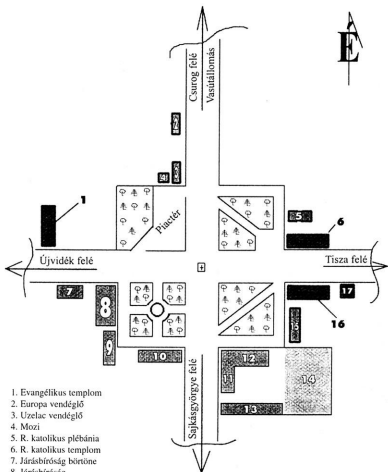
Ezekben az években sem volt nagy örömöm, mert amikor nem mentem az iskolába, odahaza kellett dolgozni, az édesapám a mezőgazdaságban dolgozott, volt sok jószágunk, lovak, tehenek és disznók. Volt három csikónk, soha nem felejttem el, egyet közülük különösen nagyon szerettem, Csinosnak hívták, nagyon szelíd volt. Én még akkor kislányka voltam, 1942–1943-ban, és én nagyon sok kockacukrot elloptam az anyámtól, de nem én ettem meg, hanem a csikónak adtam. Persze még majdnem elfelejttem, 1938-ban eladták a szüleim azt a kis házat, és vettek nagyobbat, ami 11 kvadráton feküdt, szép nagy udvarunk volt, kertünk, és napközben a csikók ki voltak engedve az udvarba, szabadon járkáltak. Én akkor odavezettem egy nagy tuskóhoz a Csinost, és felültem a hátára, és az udvarban sétált velem. De engem ő is szeretett, mert mindent csinálhattam vele, persze pucoltam lóvakaróval, kefével, de nem bántott soha, van is egy fényképem róla, ahogy a ház előtt állok vele. De már a nénémet, Ilust, nem szerette. És ha az abrakot ették, akkor is bemehettem közéjük, nem is figyeltek rám, de bizony Ilus, ha csak az istállóajtóban megállt, már akkor elkezdtek táncolni, őtet nem szerették. Panaszkodott is az édesapámnak, hogy engem beengednek, de őtet nem, azt mondta a tatám, hát szeresd te is őket, úgy, mint a Piri.

1944

Sajnos eljött a legborzasztóbb nap. 1944. november 2-án meghalt az én jó édesapám, 50 éves volt akkor, én 14.

Valamivel előbb, augusztus 26-án az Erzsébet néném is meghalt, 22 éves volt, tüdőbajban, a kislfia, Péter 14 hónapos volt, ő is árván maradt, mert az édesapja, a sógorom is ugyanazon a napon halt meg, mint az én édesapám. Ezután jöttek a nagyon szomorú napok.

Persze be sem mutattam a családi körömet, a gyermekkorit. Az édesapámnak az első felesége meghalt 1928 tavaszán, és ottmaradt az apám két kislánnyal. Az Erzsébet néném 1922-ben született (aki 1944-ben,

1. Evangélikus templom
2. Europa vendéglő
3. Uzelac vendéglő
4. Mozi
5. R. katolikus plébánia
6. R. katolikus templom
7. Járásbíróság börtöne
8. Járásbíróság
9. Magyar-német elemi iskola
10. Csendőrségi börtön
11. Rendőrségi börtön
12. Községháza
13. Tűzoltóotthon, istálló
14. Kert, gyakorlóter
15. Szerb iskola
16. Ortodox templom
17. Apity malom

ZSABLYA
főtere 1944-ben

Bakos Pál vázlat

ahogy írtam is, meghalt), a másik lány 1926-ban született, Ilona. Akkor az apám megnősült 1928 decemberében, és én 1930 januárjában születtem, így ötszemélyes volt a család. A néném 1938-ban férjhez ment, azután meg a halál szétroncsolta a családot.

1945. I. 29-től IX. 22-ig

Édes gyermekeim!

Megpróbálom röviden összefoglalni és leírni az én szomorú gyermekorsómat. Ami nagyon nehéz és fájdalmas volt. Először is egy pár szót az édesapámról írnék le, nehogy azt higgyétek, hogy ő szép halállal halt meg, mint ahogy én mondtam nektek, amikor kérdeztétek, hogy a Bűn tata hogy és mikor halt meg. Én tinektek csak azt mondtam, hogy beteg volt, és 1944. november 2-án meghalt. Nem volt beteg, édes gyermekeim, agyonkínózták, ütötték, verték, és azután november 2-án 11 órakor délelőtt lelőtték a Péter sógorommal együtt.

Sajnos nekünk sem hagytak békét utána, elvitték az összes ruhaneműt és tollat, üresen maradt majdnem a lakás. Azután azt mondtam nektek, hogy hány lovunk volt, tehenek. Két lovat be kellett az anyámnak hajtani a községháza udvarába, és ott kellett neki hagyni. De nem egyszer verték ránk az ajtót, ablakot éjjel, és ordítottak, hogy nyissunk ajtót, de mi nem nyitottunk. Mert azt hallottuk, aki nyitott nekik ajtót, hogy ott mit csináltak a női személyzettel. Mi azután nem is mertünk odahaza aludni, mivel tudjátok, hogy a Bűn mama, az Ilus nena és én voltam.

Azután 1945. január 29-én reggel jött egy szomszéd oda, ahol aludtunk, a nagybátyám családjánál, és megverte az ablakot, és mondta, hogy készüljétek rá, mert ma el lesztek hajtva. Akkor mi hazamentünk, és ami volt egy kis ruházatunk, azt magunkra szedtük, és egy kis csomagot csináltunk, egypár darab alsónemű, tudom volt éppen egy egész kenyérünk, (mivel akkor odahaza sütte az anyám a kenyeret), én meg összedtem az összes iratokat a házról, a földről, jószágokról, fényképeket,

és az iskolatáskába pakoltam. Így olyan 7 óra után jött is egy ember, és mondta, hogy készüljünk fel, és a kulcsokat készítsük el, mert azt majd le kell adni. Utána jött egy nő és két férfi, és mondták, hogy induljunk. Ez január 29-én reggel, hideg, havas, jeges időben történt, a hó szállingózott, és mi elindultunk. Tudom, az akkori posztó ágyterítőket terítettük magunkra. Igaz, én az reggelre azt álmodtam, hogy kinéztem az utcára, és sok népet láttam, és énekelték, hogy Megindult a menet, hosszú magyar menet, még a nap is lesüt rája². Édes gyermekeim, azt a napot talán még a halálom utolsó órájában sem fogom elfelejteni.

Mentünk, bekísértek bennünket a központba. Volt ott egy nagy kocsi, Uzelac nevű emberé, ott le kellett adni az egész pénzt, már volt valahány zsákkal. Mert amikor elindítottak bennünket, azt mondták, a pénzt, ékszeret vigyük magunkkal. Mi igaz, megpróbáltuk eldugni a pénzt. De amikor betelereltek utána bennünket a moziutermbe, akkor is azt mondták, akinél megtalálják a pénzt, lelövik. Tudom, az anyámnak olyan hosszú haja, nagy kontya volt, és abba beledugtuk pénzt, de az anyám félt, és kiszedtük belőle. Én azért eldugtam 6 ezer pengőt, az akkor nagy pénz volt, de amikor útnak indítottak bennünket 4 óra körül, 4-es sorban, újra csak azt mondták, hogy ha találnak valakinél pénzt, lelövik. Így én, ami azon a 6 ezer pengőn felül volt, amikor Temerinen mentünk keresztül a vasúton, én akkor ott eldobáltam a többi, és még most is, ha arra utazom, előttem van az egész hely.

Most, hogy leírom, mielőtt elindítottak volna bennünket, a férfiakat, akik még voltak, külön csoportban indították el Újvidékre, onnan Csoratanovcira, ahogy később meghallottuk, ott volt a Feri és Matyi unokabátyám, az ángyom a Terivel és Sanyival Járekon. Most pedig, hogy leírom, mi volt az idős nénikkel és bácsikkal. Már odahaza azokat felrakták kocsikra, és a pici és kicsi babákat. Így édes gyermekeim, a Bözsi néném fia, Péter, ő akkor olyan másfél éves volt, ő is ott volt. Azt mondtam már nektek, hogy az én nenám, a Bözsi az meghalt 1944. augusztus

² A bécsi döntések területgyarapító hatására elterjedt induló, amelyet a Délvidéken is énekelték a bevonuló honvédek, s természetesen az itteni magyarság is. Ilyen sorai is voltak: „Hál’ Istennek megfordult a világ,/ Zöld ablakban piros, fehér virág...”

26-án, a férjét, a sógoromat az én jó apámmal együtt végezték ki. Így amikor azok a kocsik odaértek Járekra, egyszerűen csak bedobálták a tehetetlen időseket és a pici babákat éjjel, és bizony, akinek nem volt ott a nagymamája, aki felvegye, azok közül sokan ott megfagytak reggelre. Mink, mint ahogy írtam, előbb négyesével mentünk ki a jeges, fagyos úton, éhen, szomjan, de még csak a szükségletünket sem tudtuk elvégezni, mert ha kértük, akik hajtottak bennünket, hogy álljunk meg, hogy elvégezzük, akkor kaptunk a puskatusából. Így én abban a hidegben belepisiltam a bugyiba, és ne is mondom azután azt az érzést. A talpaim annyira fájtak, mivel előbb nagyon fázott, azután meg alig tudtam menni, már azt hittem, hogy kiállok a sorból, és lesz velem, ami lesz, de azért mégis erőtettem, és mentem. Éjjel egy óra körül értünk be Járekra. Ja, még azt majd elfelejtettem leírni, útközben a kísérőink többször kiáltották egymásnak: „Gde čemo ih streljati?” [Hol fogjuk őket lelővöldözni?] Tudjátok-e, hogy milyen érzés volt az!?

Szétosztottak bennünket a német házakba, mi 126-an voltunk egy házban, mi az alsó lakásban voltunk. A Péter öcsém az ő nagymamájával volt, nem messze tőlünk, többször meglátogattam, de igaz, nem tudtam adni neki semmit. Mit kaptunk enni? Nagyon szomorú még rá is emlékezni. Megfőzték a kukoricaliszből a gancát, só nélkül. Összeszedték a padlásokról a száraz borsót, babot. Vízben só nélkül, az volt az ennivaló. De az is baj volt, hogy nem volt evőedényünk, se kanalunk, késünk, így én találtam egy olyan 2 literes kis vödört, valamikor kocsikenőcsöt tartottak benne, még amikor azok a parasztkocsik voltak. Azt jól kimostam, és abból ettünk olyan kis deszkadarabbal, faragtam olyan kanálformát, persze kést úgy kértem, akinek volt, hogy azt megcsináljam. No, amikor a nagybátyám megtudta Újvidéken, hogy mi hol vagyunk, és hogy nincs evőeszközünk, ők hoztak, meg egy kis krumplit loptak be, egy pici sót, mert nem engedtek semmit behozni. A kenyér az olyan volt, hogy ma a kutya nem enne meg: búza, korpa, kukoricaliszt, só nélkül. Addig, míg volt egy-egy kis kukorica, morzsoltuk, és nagy üstben főztük, de mire megfőtt, alig jutott, mert sokan voltunk rá.

Onnan Járekról vittek belőlünk sokfelé el munkára. Minden reggel

kihajtottak bennünket, sorba kellett állni, akkor úgy mondták, komandno mesto,³ és onnan válogattak bennünket. Engem és az anyámat Becsére hoztak el. Előbb, II. 29-én 40 személyt, azután még 30-at. Amikor ideértünk, akkor behajtottak bennünket egy nagy épületbe. Kávéház volt azelőtt, és ott mindannyiunkat levetkőztettek meztelenre, a ruhánkat meg bedobták a fertőtlenítőbe, és utána meg a hajunkat levágták, vagyis nyírták. Igaz, nagyon sok volt a tetű, a ruha- és a hajtetű is. Azután elhajtottak bennünket oda, ahol most a Borac ruhásüzlet van⁴, oda voltunk belágerozva, szalma volt körül leterítve a szobákban, azon feküdtünk.

Onnan jártunk ki dolgozni, vagyis ők kísérték bennünket.

Itt is, a kosztról ne is mondjam, semmilyen: még sótalan is. Reggel mentünk dolgozni. Volt itt Becsén akkor nagyon sok rögtönzött kórház, a siptárok voltak itt, betegek, és azokra mostunk, takarítottunk⁵.

Nagyon sokan meghaltak, de minket is oltottak, hogy nehogy elkapjuk a betegséget. Nem volt szabad itt sem elvennünk a rokonoktól ennivalót, akkor volt, aki bedobta az ablakon keresztül, de, azt hiszem a becseiek még emlékszenek rá, el volt kerítve az ablakok alja, hogy még csak ne is tudjon senki megközelíteni bennünket. Volt itt egy ápoló, Zoran bácsinak hívták, a másik nevét nem tudom⁶, az nagyon sokszor, amikor csak maradt étel, abból amit az ápolóknak főztek, nekünk lopott belőle, de azt mondta, el ne áruljuk. De bizony volt egy nő, Mamicának hívták⁷, nem tudom a másik nevét, az meg még a levegőt is sajnálta

³ A táborparancsnokság épülete. A falu központjában volt, előtte sorakoztatták fől a munkára hajtottakat, de minden más alkalommal is a tömeget, amikor valamilyen okból szemlét tartottak fölöttük.

⁴ Ma is áll az épület Becse főterén.

⁵ A Radivoj Stakić: Becse a háborúban és a forradalomban 1942–1945 c. kiadvány (SUBNOR Becsei Községi Bizottsága kiadása, é.n.) közli, hogy a háború utolsó hónapjaiban koszovói albán nemzetiségű partizán egység súlyosan fertőzött katonáit helyezték Óbecsére. Érdekes lenne tudni ennek minden körülményét. A leírás szerint rendkívül leromlott állapotban levő albánok állapotát kellett feljavítani. Sokan meghaltak közülük tífuszban.

⁶ A fent említett könyv szerint Zoran Dunderski volt.

⁷ Ugyanazon forrás szerint Milka Džigurski szakképzett ápoló, a partizán kórház főnővére. A könyv említi, hogy a kórházban nők sokasága segédkezett a halálos fer-

tőlünk, ordított ránk. Bizony nagyon nehéz volt, egy alkalommal hallottuk, hogy lőttek, és akkor mondták ott, hogy most ott a Pogácsán (a főteret úgy hívták) egy Sinter Bélát lőttek le, és amikor minket kísértettek ebédre (egy darab száraz kenyeret kaptunk), akkor ott kellett a halott ember előtt elmennünk, és a vére folyt, és azon kellett keresztül mennünk.

Édes gyermekeim, ezt mind át kellett élnem. Még azt, hogy ha tudnátok, a Pétert, a néném fiát, hogy ő mit kapott Járekon enni. Egy napra kapott egy le vesszedő kanál tejet. Annyit sírt szegénykém éhen, mert az a kenyér, amit írtam, olyan kemény is volt, és feltörte az ínyét, de nekünk is adtak ugyan egy-egy marék grízt, de micsoda volt az.

Persze ahogy tavaszodott, akkor minket, fiatalabbakat kivittek a Polkovics-féle tanyára itt Becsén, kapálni. Ott egy istállóban voltunk elhelyezve, ott aludtunk, szintén szalmán, reggel, mikor jött fel a nap, keltettek bennünket, és estig kapáltunk. Ott is! Ne is mondjam a kosztot! Csak vasárnap délután nem kapáltunk, akkor azt a kis rongyos ruhánkat, ami volt, mostuk ki és tettük rendbe.

Végre eljött június 29-e, Péter-Pál, akkor beraktak bennünket a marhavagonokba, és elvittek bennünket Gajdobrára, ott is mentünk ki dolgozni, ott kaptunk egy kis kukacos bablevest, mert összeszedték a német kukacos sonkát, szalonnát, és azt főzték meg, de nekünk csak a levét adták, a kukacot kidobtuk, és ettünk, mert éhesek voltunk. Édes gyermekeim, ami még nagyon fáj, az a sok fázás és nem rendes étkezés! Még most is érzem. A lábaimon olyan sebek lettek, még akkor is volt, amikor már szeptember 22-én megkaptuk, hogy mehetünk, ahová akarunk, csak haza nem. Meg még egy, hogy még ma is megvan, aki mondja, az a lógoros, és hogy ezért voltak sebesek a lábaim, ez nagyon fáj, ezt nem tudom elfelejteni, még csak élek, és azt sem, hogy az én drága jó édesapámat bűntelenül megkínózták és kivégezték.

Ezt a te jó édesanyátok jegyezte fel, hogy valamikor, amikor elolvassátok, megtudjátok, hogy mit szenvedett át.

Szabadosné Bűn Piroška, 1984-től 87-ig írtam le.

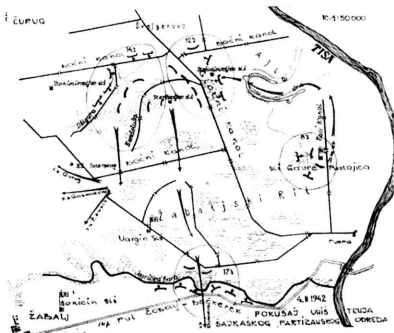
tőzésben szenvedők ápolásában, de úgy állítja be, mintha főleg lelkes szerb lányok és asszonyok lettek volna ezzel. Nem tesz említést arról, hogy a zsabylai magyar üldözötteket vitték oda kényszermunkára.

TIZENEGY CSENDŐRKOPORSÓ

Szabados Bűn Piroska

(2.)

ÉN ZSABLYÁN születtem 1930-ban, igaz, 41–42-ben én még kislánka voltam, de azért nagyon jól emlékszem még sok mindenre, arra is, amikor a magyar hadsereg jött be, megszállták Bácskát, mihozzánk is jöttek. De simán nem tudtak jönni, mert a padlásokról puskaölyök várták őket. Arra is nagyon jól emlékszem, hogy mennyi gabonát, mármint búzakazalokat gyűjtöttek fel. Mintha még most is látnám, a falu végén nem messze volt egy tanya, ott csépett a gép. A gép gazdáját Reksznek hívták és elégett a cséplőgép meg a búzakazlak is. De ez nem csak egy helyen történt. Azután, amikor ment a faluba két szolgálatot teljesítő rendőr, az egyik magyar volt, Tóth Mihálynak hívták (sokgyermekes apa), a másik német, annak a nevét nem tudom. Lelőtték őket, a Tóth a helyszínen meghalt, a másik egy hétre rá. Kérdezem én, ki kezdte akkor is? Utána a rétben megtámadták a csendőröket és a katonákat, és 11-et lelőttek. A zsablyai főtéren nem csak dísznek volt az a 11 koporsó felravalozva, és azután is 35–36 katonát lőttek le. Az első szomszédunk, egy fiatalember, katonaköteles volt, bevonult a hadseregbe és onnan megszökött a partizánokhoz. Éjszakánként nem is egyszer járt otthon, az édesapám is látta, de soha nem árulta el. Annak ellenére sem, hogy a magyar hatóság meg is kínozta az apámat, és én is hallottam, amikor azt mondták neki, hogy nem igaz, hogy soha sem látta. Az apám viszont azt mondta, hogy késő estig dolgozik, meg eteti a jószágot, korán fekszik, reggel korán kel és nem látott senkit. Egyszer még én is láttam (olyan fehér volt, mint a fal), a mi szőlőnkön jött keresztül és mondtam is édesapámnak, hogy láttam a Szávót, erre azt mondta az apám: kislányom, ezt nem szabad senkinek sem mondani, mert akkor engem elvisznek és soha többé nem jöhetek haza.

*A zsabalyi csata a partizánok és a magyar fegyveres egységek között.
Némileg módosított vázlat Dj. Vasić könyvéből*

Így én erről nem is mertem senkinek sem szólni. Azután elérkezett az az idő is, amikor bejöttek a partizánok és megjelent a mi szomszédunk is, aki azt mondta az apámnak, te ne félj, még engem látsz, mert én csak neked köszönhetem az életem. Mikor jöttek be mihozzánk a partizánok, október 23-án éjjel a Tiszán jöttek át, erre ugyancsak jól emlékszem, mert én is ott voltam, az apámmal lovas kocsival mentünk elébük. De már másnap délután nagyon sok magyar embert összeszedtek, és kellett nekik menni a Csurog és Zsablya közötti kis hidat építeni, mert azt felrobbantották, talán akkor, amikor a magyar hadsereg vonult ki. Onnan azonban már nagyon kevés magyar ember tért haza. Azután a mi szomszédunknak is be kellett vonulni katonának, partizánnak, így az én apámért, nagyon jól tudom, csütörtök délután fél négykor megjött egy lovas kocsi és bejött érte két civil puskával. Azt mondták neki, öltözz és jössz velünk. El is ment, még csak el sem búcsúzkodtunk tőle, soha többet nem jött haza és nem láttuk. Egy hétig vittem neki az ennivalót, de hogy ki ette meg, azt nem tudom. A községháza termeiben voltak bezárva, ott, ahol a járásbíróház volt, és csak azt hallottuk egyiktől-másiktól, hogy nagyon megkínózták és össze-vissza verték őket. Ezt a nénémnek az anyósa mondta, mert a sógorom is ott volt bezárva (őt meg az utcáról hajtották be) és 1944. november 2-án 11 órakor végezték ki őket a községháza udvarában. Én is be akartam menni, megnézni, de engem nem engedtek be. A sógoromat az édesanyja ismerte meg, de csak az alsóneműről (mert csak gatyában voltak) különben úgy össze voltak verve, hogy azt le se lehet írni. Akkor 16-ot végeztek ki, de már előzőleg is hallottuk, hogy voltak kivégzések. Én akkor ott sírdogáltam az iskola előtt a ligetben, egyszer csak jött egy tiszt és azt kérdezte tőlem, hogy miért sírok, és én mondtam, hogy nem találom az apámat. Ő erre elővett egy papírt, amin névsor volt és kérdezte, hogy hogy hívják. Amikor megmondtam a nevét, azt mondta, hogy ne keressem, ő nincs itt, menjek haza (ki van végezve). Azután egy pár napra jött egy férfi, és hozott egy idézést, hogy az anyám hajtson be két lovat és nagyobb kocsit a községháza udvarába (mivel volt még egy lovunk és egy csikónk, ami odahaza maradt a kisebb kocsival). Az anyámnak azt mondták, hogy mehet haza, de a lovak és a kocsi ott

maradtak és azt sem láttuk többé. Pár nappal később megállt egy kocsi előttünk, és bejött 3–4 férfi, jobban mondva olyan kamaszgyerekek puskával a kezükben, be a szobába és összeszedték a java ruhaneműt, ágyszőnyeget, tollat. Üresen maradtak a szekrények. Arra már pontosan nem emlékszem, hogy november vagy december eleje volt-e, csak azt tudom, hogy hó még nem volt. Meghalt ott a mi utcánkban egy pici baba, és én meg a barátnőm vittük ki a nagy temetőbe azon a kis fehér szentmihálylován, ahogy mondják. A temetőcsősz a kápolna háta mögött ásta ki a sírt. Mi elvittük oda a kis koporsót és ott ő eltemette (de csak mi ketten voltunk ott). Azután elindultunk vissza, de megálltunk egy pillanatra azoknak a rendőröknek a sírjánál, akikről már írtam, onnan pedig elindultunk arra, ahol 11 nagy sírgödröt számoltunk meg. De sajnos akkor nem tudtunk végigmenni, mert megláttunk egy fegyveres férfit, ahogy siet felénk. Akkor azok a gödörök olyan négyszer négy méteres nagyságúak lehettek, és nagyon ki voltak domborodva. Valószínű, hogy azokon alig lehetett föld, ezért őrizték őket. Azok a gödörök ott voltak a nagy temetőben a bejárattól jobbra, a stációk felé, és ezek közé voltak temetve fel a kálváriáig. Amikor elindultunk hazafelé, utolért bennünket az a fegyveres férfi, elébünk állt, és valószínűleg ránk ordított, hogy hol voltunk, mit kerestünk a temetőben.

Mi mondtuk, hogy vittük a halottat, de ő csak azt kérdezte, hogy hol voltunk még. De mi nem mondtuk meg neki, hogy mit láttunk. Erre felírta a nevünket és mérgesen elzavart bennünket. Én később is voltam ott a temetőben, 4–5 évre rá még meg lehetett látni minden sírt, most már azonban nem, a fű egybenőtt, de úgy látszik, nem merik felszántatni, mert félnek, hogy az eke vasa a csontokat húzná ki. Nem tudom, hány száz vagy ezer is lehet ott. Csak a Bűn családból József a fiával, Bélával, György a Péter vejével, azután Ferenc, akit november 8-án végeztek ki és az Imre. Akkor a Gusztony család, Ferenc az apjuk, fiai, Péter, Ferenc és Márton, és a vejük György. Azután következett még a szomorú eset 1945. január 29-én, hétfőn, nagyon hideg havas idő volt, bejött hozzánk egy ember reggel 8 óra körül, hogy öltözzünk fel, mert el leszünk hajtvva. Utána jöttek is és kérték a kulcsokat, mondván, hogy nekik le kell zárni a házakat,

és hogy a pénzt meg az ékszer vigyük magunkkal, mert azt le kell adni. Behajtottak bennünket az akkori Uzelac kocsmába és ott le kellett adni a pénzt, ott már sok pengő volt, tele volt néhány zsák és sok volt az érme is, fillérek, pengők. Azután áthajtottak bennünket a moziterembe és ott voltunk délután négy óráig éhen, szomjan. Ja, hogy még el ne felejtsem, akkor a férfiakat (akik még voltak) és a munkára érett fiúkat külön indították el Csortanovcira. Ezt onnan tudom, hogy két unokabátyám is ott volt, és ők tudnák elmondani, hogy hol voltak, mit csináltak. Azután meg az idős néniket, bácsikat és pici gyerekeket felrakták a helybeli szerbek a kocsikra, és azok vitték el őket Járekra. Amikor odaértek, csak ledobálták őket, és csak azok jártak jól, akiknek ott volt a kocsin a nagymamája vagy tehetetlen tatája, mert őket be is vitték. Ezt onnan tudom, hogy a néném kislánya is 19 hónapos volt, és ott volt, de bizony nagyon sok pici baba megfagyott. Minket meg négyes sorokban elindítottak Járekra, de mi akkor még nem tudtuk, hogy hova hajtanak bennünket, nem volt szabad megállni, még a szükségletet sem elvégezni, mert ha szóltunk, akkor a puskatusból kaptunk. Sok embernek a lábáról leszedték a csizmát vagy a jó cipőt, és az mehetett a jeges úton harisnyában. Éjjel egy órakor értünk be Járekra, sötét volt mindenfelé, és mint a disznókat tereltek be bennünket a német házakba. Mi is egy ilyen nagy házban voltunk 126-an, sok szoba volt, mi éppen az alsó lakásba kerültünk, de csak szalma volt leterítve, azon aludtunk. Reggelire kukoricadara volt vízben főzve só és zsír nélkül, délre meg a padlásokról összeszedték a borsót, babot, megfőzték vízben. Ezenkívül, amit magunk találtunk, megfagyott krumpelit, kukoricát morzsoltunk és üstben főztük, de sajnos nagyon sokan voltunk rá, és alig jutott. Ha napraforgót találtunk, azt pirítottuk. A kenyér meg úgy nézett ki, mint egy kis kocsikerék, lapos, repedezett volt, persze búzakorpából és kukoricalisztből, só nélkül sütötték, de ettük, mert éhesek voltunk. Ne is mondjam, hogy szenvedtek azok a picikék, mint az én néném fia, és minden napra kaptak egy leves szedőkanál tejet, na meg néha egy marék grízt. Bizony, az a generáció nem is tudta, hogy mi a csoki, a Medolino, meg hasonló bébiételek. Ott még cukor és só sem volt. Mivel én akkor már a 15. évemben voltam, hajtottak ki dolgozni, a

Stevan Divnin

Molnár Gyula

búza közül a csumát, ahogy a kukorica tövét hívták, szedték össze, meg dobáltuk ki a búzából. Azután eljött a március 29-e, akkor elhoztak Becsére bennünket, előbb 40, utána 30 személyt. Még akkor Becsén voltak a siptárok vagy albánok, azokra kellett mosni, takarítani. Ott volt akkor egy rögtönzött kórház és ott sok beteg volt, nagyon sokan meg is haltak közülük, és mi, akik ott szolgáltunk, védőoltást kaptunk. Doktor Milin és doktor Lazić nagyon odaadó, jó orvosok voltak, azután volt még egy, a teljes nevét nem tudom, mindenki csak Čika Zorannak hívta.

Az egy aranyos ember volt, nem is olyan régen halt meg, nyugodjon békében. Ő mint ápoló az injekciókat adta, de nagyon sokszor, amikor maradt az ápolóknak főzött ételből, akkor ő ezt lopva nekünk adta, csak arra kért bennünket, ne áruljuk el senkinek. Viszont volt egy másik személy is, ezt Mamicának hívták, az, ha bírta volna, még a szemünket is kiszedte volna. Itt voltunk belógerozva (még a becsei nép emlékszik rá) a Borac-féle ruhásüzlet ahogy van, és onnan hajtottak bennünket szét minden reggel munkára, délben meg vissza, állítólag ebére, de az ebéd csak egy darab száraz kenyér volt, és utána estig dolgoztunk. Azután ahogy jött a kapálás, akkor minket, fiatalokat kivittek a Palkovics-féle

tanyára kapálni. Ott egy istállóban voltunk elszállásolva, napfelkeltétől napnyugtáig dolgoztunk, de az ennivaló olyan volt, hogy azt ma még a kutya sem enne meg.

Június 29-én tehervagonba raktak és elvittek bennünket Gajdobrára, ahol szintén az elhajtott németek házaiban laktunk. Ott egy kicsit javult a helyzetünk, mert összeszedték a házakból a (kukacos) sonkát, szalonát, szárazbabot, borsót és azt megfőzték, de mi csak a levét éreztük, mert hús nem volt benne, a kukacon kívül. De az éhség ráhajtott bennünket, hogy ezt együk. Gajdobráról azután kimehettünk a közeli tanyákra dolgozni. Elejében este még jelentkezni kellett, később már nem bánták, ha kint is maradtunk, csak azt mondták, hogy nem szabad messzire elmenni. Így én a barátnőmmel kimentem egy tanyára kukoricát szedni, ott nagyon jó ételeket főztek, de mi nem nagyon mertünk enni, mert féltünk, hogy megbetegszünk.

1945. szeptember 22-én kaptuk meg a papírt, hogy mehetünk, ahova csak akarunk, kivéve Csurogot, Zsablyát és Mosorint. Így pár nap híján 8 hónapig voltam lógerban, de nem kívánom még a legnagyobb ellenségemnek sem, hogy ezt élje át. Még azt majdnem elfelejtettem, hogy egy unokabátyám akkor 15 éves fia, aki otthon a kendergyárban dolgozott és összezúzta a keze fejét a gép, ő Járekon a lógerban meghalt. Ott a német kriptákba dobálták bele a halottakat. Ott is nagyon sokan haltak meg.

(Tisztelt Matuska M. szerkesztő úr, nagyon szépen megkérem magát, hogy a nevemet ne említse sehol, én ide írom a pontos címem és a nevem. FÉLEK.)¹

Szabados Piroska szül. Bűn

Becse, 1991. 02. 07.

¹ A visszaemlékező azóta felmentést adott a titoktartás alól. – M.M.

1944. OKTÓBER 3-án, reggel négy órakor jött a szomszédasszony, Unterreiner Leni hozzánk, az ablakunk alá. Kopogott és az apámat szólította, hogy keljünk fel, és rakjuk meg a lovaskocsit a legszükségesebb holmival, úgymint ruhával, fehérneművel, tollneművel, cipővel, fényképekkel, szerződésekkkel a földről, házról; és a legfontosabb: pénzzel. Ezenkívül még lisztet, szalonnát, zsírt, némi főző- és evőeszközt és a lovaknak egypár zsák zabot és szénát raktunk fel.

Délfelé a szüleim, a testvérem és én sírva búcsúztunk el a nagyszüleimtől. Ezen a napon Temerinig utaztunk. Ott éjszakáztunk. Reggel tovább folytattuk az utunkat Verbászig, ahol kb. 8 napig tartózkodtunk. A további utunk folyamán majdnem az összes helységet felírtam, amiken keresztül haladtunk. De csak néhányat fogok megnevezni: Kula, Kernei² és Bezdán. Nappal utaztunk, éjjel pedig leginkább az útszélen éjszakáztunk, de néha istállókban, fészerekben vagy iskolákban is.

Magyarországon keresztül a Balaton mellett haladtunk. Bakony-szombathelyen 4 hétig tartózkodtunk. Itt kihasználtuk az időt, hogy kimossuk a ruhánkat. A földijeink egy disznót vágtak le. És kenyeret sütöttek. Néhány zsablyai itt megbetegedett. Az öregek és gyerekek és betegek innen vonattal utaztak tovább. Mi magunk a következő helységeken utaztunk tovább: Laci³, Pápa, Miklós (?), Sopronig. Sopronban átmertünk a

¹ Átvéve Peter Rech Heimatbuch Žabalj Josefsdorf in der Batschka c. könyvéből. (Wolnzach 1986, a szerző kiadása. Schusterné Telp Rosa visszaemlékezésének bevezető része.

² Kerény. (Krnjaja, Kljajicevo)

³ Valószínűleg Bakonyszentlászló

határon Ausztriába. Az első falu, ahova ott érkeztünk, Klinkenbach volt. Innen az út tovább Müllersdorfon, Götzendorfon és Bruck a.d. L-n keresztül vezetett.

(Fordította Gertrud Machmer)